

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інститут управління, психології та безпеки

Кафедра практичної психології

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ
ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
освітнього ступеня «магістр»

Ігоря ЦЦЮРИ

2 курсу, денної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
ОНП «Психологія»

Науковий керівник

доктор психологічних наук, професор
Галина КАТОЛИК

Рецензент

доктор психологічних наук, професор
Зоряна КОВАЛЬЧУК

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«5» грудня 2023 р., протокол №5

Т.в.о. завідувача кафедри практичної психології

доктор психологічних наук, доцент

_____ **Євген КАРПЕНКО**

Львів

2023

АНОТАЦІЯ

ЦІЦЮРА Ігор Зіновійович. Психологічні особливості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів.

Кваліфікаційна робота присвячена проблемі психологічних особливостей професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів. Здійснено теоретичний аналіз досліджуваної проблеми та з'ясовано роль професійно-ціннісних орієнтацій в структурі особистості. На основі наукових досліджень виокремлено особливості становлення професійно-ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді. Проаналізовано специфіку розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів в процесі їх професіоналізації. Емпірично досліджено психологічні особливості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів. Обґрунтовано напрями формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів у процесі фахової підготовки.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, професійно-ціннісні орієнтації, майбутні психологи, професійна компетентність.

ANNOTATION

TSITSYURA Ihor Zinoviiovych. Psychological features of professional value orientations of future psychologists.

The qualification work is devoted to the problem of psychological features of professional value orientations of future psychologists. A theoretical analysis of the investigated problem was carried out and the role of professional value orientations in the personality structure was clarified. On the basis of scientific research, the peculiarities of the formation of professional and value orientations of modern student youth are singled out. The specifics of the development of professional value orientations of future psychologists in the process of their professionalization are analyzed. The psychological features of professional value orientations of future psychologists were empirically investigated. The directions of formation of professional and value orientations of future psychologists in the process of professional training are substantiated.

Key words: values, value orientations, professional value orientations, future psychologists, professional competence

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	7
1.1. Професійно-ціннісні орієнтацій в структурі особистості	7
1.2. Становлення професійно-ціннісних орієнтацій студентської молоді	13
1.3. Особливості розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів у процесі фахової підготовки	22
Висновки до першого розділу	28
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	31
2.1. Опис методик та процедури емпіричного дослідження	31
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження	33
Висновки до другого розділу	44
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	47
3.1. Професійне становлення майбутнього психолога в контексті формування професійно-ціннісних орієнтацій	47
3.2. Шляхи формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів в умовах ЗВО	50
Висновки до третього розділу	55
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ	69

ВСТУП

Виклики сучасного життя, військовий стан в нашій країні, переорієнтація діяльності з офлайн у онлайн формат, соціальна ізоляція під час COVID-19, всі ці процеси обумовили підвищення попиту на фахівців-психологів та відповідно – кваліфікаційні вимоги до його підготовки.

Головною метою фахової підготовки майбутніх психологів стала спрямованість на осмислення соціально-нормативних, професійних, особистісних цінностей та розвиток їх ціннісної самосвідомості загалом. На сьогодні, з огляду на ситуацію що склалась в Україні підготовка майбутніх психологів потребує розробки та впровадження інноваційних психологічних технологій із розвитку в них професійної стійкості та інтегративних особистісно-професійних компетентностей, професійно-ціннісних орієнтацій.

Професійно-ціннісні орієнтації майбутнього психолога відображають уявлення про найважливіші, значущі цілі та завдання його майбутньої професійної діяльності. У професійній діяльності психолога професійно-ціннісні орієнтації постають центральною ланкою, позаяк визначають загальне ставлення особистості до власних професійних цілей, завдань та вимог, а також сприяють її подальшій професійній самореалізації. Саме професійно-ціннісні орієнтації регулюючи та спрямовуючи професійну діяльність психолога, надають їй змістової цінності, водночас формують напрями самореалізації та професійну позицію фахівця-психолога.

Сучасна психологічна наука, надаючи особливого статусу регулюючій функції ціннісних орієнтацій у визначенні поведінки та нормуванні професійної діяльності має надзвичайно широкий об'єм інформації щодо різних наукових підходів у вивченні ціннісних орієнтацій та професійно-ціннісних орієнтацій зокрема.

Проблеми цінностей та особливостей ціннісних орієнтацій у вимірі спрямованості особистості ґрунтовно висвітлені у численних працях (Г. Балла, І. Беґа, М. Боришевського, В. Васютинського, З. Карпенко, Г. Радчук, Т. Титаренко та ін.).

Взаємозв'язки ціннісних орієнтацій із професійною спрямованістю та успішністю професійної діяльності вивчали (Т. Вілюжаніна, І. Галяна, З. Карпенко, І. Поповича, Т. Титова). Результати вітчизняних досліджень, які присвячені особливостям фахової підготовки психологів презентовано у працях (Н. Антонової, С.Максименка, В.Панка, Н. Чепелева, О. Кокун, Л. Ребухи, О. Романовського, Т. Яблонської та ін.). Не дивлячись на значну кількість напрацювань з проблеми розвитку ціннісно-сислової сфери фахівців-психологів, питання психологічних особливостей професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів залишається однією з актуальних проблем психологічної науки.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати та емпірично дослідити психологічні особливості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів та обґрунтувати напрямки їх формування у процесі фахової підготовки.

Об'єкт дослідження: професійно-ціннісні орієнтації особистості.

Предмет дослідження: психологічні особливості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів.

Завдання дослідження:

1. Теоретично проаналізувати роль професійно-ціннісних орієнтацій в структурі особистості.
2. На основі наукових досліджень виокремити особливості становлення професійно-ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді.
3. Проаналізувати специфіку розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів в процесі їх професіоналізації.
4. Емпірично дослідити психологічні особливості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів.
5. Обґрунтувати напрями формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів у процесі фахової підготовки.

Теоретико-методологічні основи дослідження стали теоретичні основи ціннісно-сислової сфери особистості (Г. Балла, І. Беха, М. Боришевського,

В. Васютинського, З. Карпенко, Г. Радчук, Т. Титаренко та ін.) наукові дослідження, які присвячені особливостям фахової підготовки психологів (С.Максименко, В.Панок, І. Попович, Н. Чепелева та ін.) та особливостям формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів (О. Водолазької, О. Коқун, Л. Ребухи, О. Романовського, Т. Титової, Т. Яблонської та ін.).

Методи дослідження: теоретичний аналіз, порівняння та узагальнення наукових даних, які стосуються проблеми професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів; емпіричні методи: тестування: методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, «Спрямованість особистості студента» (І. Поповича), «Опитувальник професійної ідентичності студентів», методика для дослідження самооцінки С. Будассі, анкетування; методи статистичної обробки даних.

У дослідженні прийняли участь 40 здобувачів вищої освіти 3-4 курсів спеціальності 053 Психологія Львівського державного університету внутрішніх справ (5 хлопців та 35 дівчат).

Теоретична значущість дослідження: результати теоретичного аналізу досліджуваної нами проблеми дозволяють розширити наукові уявлення щодо ціннісно-сміслової сфери майбутніх психологів та можуть стати важливими у плануванні заходів, які спрямовані на підготовку фахівців-психологів.

Практичне значення дослідження: результати емпіричного дослідження психологічних особливостей професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів можуть бути використані у написанні наукових праць та у розробці шляхів оптимізації їх фахової підготовки, що в свою чергу сприятиме підвищенню ефективності професійної діяльності.

Структуру кваліфікаційної роботи складають вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

1.1. Професійно-ціннісні орієнтації в структурі особистості

Сучасний світ характеризується високою швидкістю змін і невизначеністю. Для нормальної адаптації та розвитку людина повинна бути гнучкою, дуже активною, мати хороші комунікативні навички, вміти швидко обробляти інформацію тощо. Але, перш за все, сучасний вектор розвитку відображає цінності та сенс існування людини. Цінності - це орієнтація особистості в мінливому світі, які визначають мету існування.

Ціннісно-сміслова сфера є одним із найбільш складних і малодосліджених явищ у психологічній науці. Зарубіжні (А. Адлер, Е. Фромм, Ф. Франкл, К. Ясперс) та вітчизняні психологи (Т. Вілюжаніна, Г. Католик, З. Карпенко, Г. Радчук, В. Татенко, А. Фурман та ін.) у своїх працях часто порушували дослідження цієї проблеми. Під ціннісно-сміисловою сферою дослідники розуміють психологічний конструкт, який містить два основних компоненти: ціннісні орієнтації й систему особистісних смислів [25].

На всіх етапах професійного становлення відіграють роль цінності, сформовані в процесі навчання і самовиховання, сенси життя, в яких людина бачить своє призначення: 1) інтерес до окремих наук у школі; 2) вибір навчального закладу для професійного навчання; 3) працевлаштування та професійний розвиток.

Кожна професія має систему ціннісних переваг, яка встановлює мету, зміст і спрямованість діяльності спеціалістів, що працюють у певній галузі. Тому орієнтація майбутніх спеціалістів на професійні цінності вважається важливим аспектом професійної підготовки.

Аналізу сутності понять «цінність», «професійні цінності» в аспекті спеціальної підготовки приділяли увагу Г. Балл, І. Бех, А. Лазарук та ін. У дослідженнях О. Безпалько, В. Вакуленка, І. Галян, Н. Жигайло та інших розкрито ціннісні орієнтації з точки зору професійного самовизначення

особистості та впливу освіти на формування ціннісних орієнтацій студентської молоді.

Ціннісні орієнтації є психологічним механізмом цінностей і володіють усіма властивостями психологічних механізмів. Ціннісні орієнтації являють собою складну і багаторівневу систему в тісному зв'язку з різною ієрархією цінностей, які її підтримують [12].

Цінності є основним вірним чинником системи людської особистості, який визначає соціальну взаємодію людей, боротьбу та узгодження їхніх інтересів і запитів, встановлює критерії оцінки суспільства, виступає регулятором поведінки людей [17, с. 19].

Цінності та смисли - це ті конструкти, які впливають на різні аспекти формування особистості. Цінності та смисли є основою формування життєвої позиції особистості в майбутньому [18]. Особистісні цінності формуються на основі соціальних цінностей через процес інтеріоризації; проте в майбутньому цінності особистості можуть впливати на систему цінностей навколишнього світу.

Цінності як психологічна категорія активно досліджуються вченими і визначаються як одна з форм відносин між суб'єктом і об'єктом (Г. Балл, І. Бех, Г. Католик, З. Карпенко, С. Максименко, В. Москаленко, В. Панок, В. Татенко, Т. Титаренко та ін.).

Всі рівні цінностей існують в людині одночасно, тісно взаємопов'язані і взаємозалежні: кожен наступний рівень спирається на попередній, поступово «виростаючи» з нього. Але в кожній людині залежно від її духовної зрілості основоположними стають ті цінності, які є для неї значущими і найважливішими в даний конкретний період її існування, визначаючи її пріоритети, орієнтацію, життєвий шлях і духовну якість її життя [14, с. 210].

Ціннісні орієнтації особистості характеризуються як важливий структурний елемент людської свідомості та самосвідомості, оскільки вони визначають значну кількість особистісних характеристик.

Дослідник І. Попович зазначає, що значущі життєві пріоритети та орієнтації визначаються сферою ціннісних орієнтацій особистості, фіксуючи особливий зміст певних ціннісних і актуальних для особистості явищ. Оціночні орієнтації також виступають як різновид підходу, який поєднує думки про особистість із різних точок зору [29]. Слід також виділити соціально-психологічні очікування як складову смисло-ціннісної сфери. Це розділення відбувається внаслідок взаємозалежності цих явищ.

Ціннісні орієнтації, зі свого боку, стають засобом реалізації цінностей, коли вони набувають особистісного змісту. При цьому цінності відображають спрямованість соціальної активності особистості і виявляються насамперед у мотивах її діяльності.

Багато дослідників зазначають, що головною функцією ціннісних орієнтацій є регуляція поведінки людей. Виробляючи систему ціннісних орієнтацій, особистість активно включається в систему суспільних відносин, а ціннісні орієнтації визначають тип поведінки та діяльності [13].

За своїм функціональним значенням особистісні цінності можна розділити на дві основні групи: термінальні та інструментальні, які виступають відповідно особистими цілями та засобом їх досягнення. Залежно від спрямованості на розвиток особистості або підтримання гомеостазу цінності можна розділити на вищі (цінності розвитку) і регресивні (цінності збереження). При цьому термінальні та інструментальні, вищі та регресивні, внутрішні та зовнішні цінності можуть відповідати різним рівням або стадіям розвитку особистості [13].

У гуманістичній парадигмі психології проблемі ціннісних орієнтацій присвячені праці А. Маслоу, К. Роджерса та В. Франкла, відображення їх мотиваційно-потребнісних аспектів. Ціннісні орієнтації, як психологічний термін, визначаються, на думку дослідників, через психологічні поняття установки, схильності, особистісного сенсу і відображають внутрішню структуру ставлення особистості до різних цінностей соціального виміру: матеріального чи духовного, моральні чи правові тощо [39].

Діяльність людини може оцінюватися і регулюватися як з точки зору її успішності в досягненні певних результатів, так і з точки зору моральної оцінки. Моральні оцінки і норми мають на увазі внутрішньо-ситуаційну підтримку, особливий і відносно самостійний психологічний план. Ця опора для людини перетворюється на смислотворення, особливо у формі свідомості – особистісні цінності, які є основними визначальними одиницями індивідуальної свідомості і визначають головне і відносно постійне ставлення людини до основних сфер життя: до себе, до світу, до інших [14] .

Ціннісні орієнтації — це особливі психологічні утворення, що складають ієрархічну систему й існують у структурі особистості як її елементи. Поняття «ціннісні орієнтації» позначає суб'єктивне ставлення людини до деяких сторін соціальної системи, що характеризує один із полюсів ціннісного ставлення.

Ціннісні орієнтації є насамперед вибором чи відмовою від певних смислів життя та бажання чи небажання поводитися відповідно до них. Ціннісні орієнтації виникають у індивіда в процесі соціальної взаємодії як неминучий і завжди унікальний продукт його психічного розвитку, як відносно стійке і психічне утворення, а тому динамічне, піддане коливанням та внутрішнім змінам [13, с. 99].

Систему ціннісних орієнтацій як одне з центральних утворень особистості, що виражає її значуще ставлення до соціальної дійсності та справляє суттєвий вплив на всі сторони життєдіяльності, можна вважати психологічним фактором, що визначає особливості формування та реалізації особистості, його індивідуалізацію [18].

Як компоненти мотиваційної сфери особистості ціннісні орієнтації беруть участь у процесі пізнання як природного та соціального середовища, так і власного «Я». Регуляторами поведінки виступають оцінні орієнтації. «У сфері моралі ця регуляція може відбуватися лише через механізми рефлексії, розвитку комунікабельності, оскільки справжня моральна поведінка — це поведінка, яка базується на самостійному рішенні, а не під впливом зовнішніх факторів » [26, с. 30].

При цьому в процесі соціально-виховної діяльності особистість переходить від розвитку ставлення до близьких і безпосередньо пов'язаних з нею культурних явищ і процесів, що мають особистісне значення, до формування й оцінки процесів, дій і поведінки інших [26].

Ціннісні орієнтації складають структуру особистості, яка хоч і сформована суспільством, але набуває самостійності та стає механізмом саморегуляції поведінки, внутрішньої свободи особи [37]. Тому разом з розвитком ціннісних орієнтацій особистості розвиваються її автономність, самодостатність і соціальна компетентність, що дозволяє їй вільно орієнтуватися в зовнішньому світі та ефективно з ним взаємодіяти.

Смисло-ціннісна сфера, як складна і багаторівнева система, має специфічні функції. Дослідники виділяють такі функції: інтенціональну, особистісноформуючу, регулятивну, інтегративну, інструментальну, адаптаційну, соціалізуючу, захисну, функцію формування майбутнього, формування відносин із собою, формування відносин зі світом, орієнтуючу [49].

Аналіз функцій ціннісних орієнтацій дозволив виділити такі функції, як:

- оцінна: є орієнтуючою функцією, що дозволяє оцінювати явища соціокультурного простору;
- вибіркова: функція, що характеризується здатністю індивіда обирати найбільш пріоритетні цінності, які відповідають його потребам та установкам;
- мотиваційно-змістовна – полягає в усвідомленні зрілою особистістю можливості розуміння і визнання цінностей із точки зору суб'єктивних спонукань у процесі діяльності;
- системоутворення – характеризується організацією особистістю власного психологічного простору на основі принципової орієнтації та підпорядкування цілям, цінностям та ідеалам тощо;
- ідеологічна – спонукає виявляти повагу та підтримку людині чи групі [46].

У дослідженнях підкреслюється значення ціннісних понять у структурі особистості, оскільки вони характеризують стабільність, абсолютність і

незмінність. Система цінностей індивіда формується завдяки індивідуальному досвіду та демонструє незмінні параметри соціальних ресурсів [32].

Ціннісні орієнтації у наукових розвідках О. Целякової характеризуються як наслідок динамічного розвитку особистості в поєднанні із особистісною діяльністю й властивостями. Вони також є параметром людської свідомості та містять думки та почуття, які спонукають до прийняття рішень у житті [48].

Тому ціннісні орієнтації є одним із найважливіших структурних елементів особистості, оскільки в них концентрується суб'єктивне ставлення до об'єктивних рівнів буття людини, що визначає спрямованість її соціальної поведінки. Ціннісні орієнтації мають значний вплив на стиль мислення і життя особистості, на перебіг емоційно-мотиваційних процесів. Завдяки їм людина вирішує багато навчальних, громадських, професійних, суспільно корисних та інших життєво важливих видів діяльності. Ціннісні орієнтації містять у собі результати навчання і виховання особистості в певні періоди розвитку, набуття життєвого досвіду та особливості сприйняття світу [18].

Отже, ціннісні орієнтації, визначають центральну позицію особистості, впливають на спрямованість і зміст соціальної діяльності, загальний підхід до світу й особистості, визначають зміст і спрямованість соціальної позиції особистості у поведінці, дії та напрямок професійної діяльності.

Дослідники по-різному розглядають поняття «професійні ціннісні орієнтації». Професійні ціннісні орієнтації (далі - ПЦО) є внутрішнім, емоційно керованим регулятором діяльності професіонала, який визначає його ставлення до власної особистості, ціннісні орієнтації обраної професії як до сенсів, що формує її зміст та характер [6].

Дослідники визначають ПЦО як ставлення майбутнього фахівця до професійної діяльності, засноване на внутрішньо-особистісних особливостях сприйняття себе в професії та самої професії як об'єкта [6].

ПЦО психологи-дослідники також вважають «інтерналізовані особистістю специфічні визначення об'єктів і потреб професійної діяльності як значущих, пов'язаних із професійними потребами, що виступають регуляторами власної

діяльності, за допомогою впливу на систему професійних мотивацій» [15, с.32]. ПЦО є соціально детермінованими, оскільки діяльність фахівця підпорядкована різним приписам і вимогам.

Як бачимо, визначення ПЦО досить різні. При цьому загальним є положення про уявлення про ПЦО як про основний регулятор професійної діяльності, що визначає її зміст та сутність.

ПЦО є певною якістю особистості в динамічному процесі становлення та розвитку, який триває протягом навчання у ЗВО. На основі аналізу досліджень проблеми ПЦО можна виділити цю категорію як інтегральну характеристику особистості фахівця, яка розвивається в процесі його професійно-особистісної підготовки та є її результатом. Як інтегральну характеристику особистості ПЦО її можна визначити як відношення індивіда до цінностей професійної діяльності, що відбувається через оцінку та переживання сенсу цінностей, які визначають професійну діяльність людини на даний момент і в майбутньому [38].

Важливість ціннісного підходу для дослідження життєвої та професійної перспективи обумовлена місцем, яке ціннісні орієнтації займають у структурі життєвої перспективи (це її ядро), роллю в процесі професійного самовизначення особистості. Професійні цілі та плани є втіленням ПЦО, які розташовані на більш вищому рівні диспозиції особистості. Вибір лінії життя - це вибір основних життєвих цінностей, серед яких домінуюче або менш домінуюче місце можуть займати цінності праці та професійної діяльності.

1.2. Становлення професійно-ціннісних орієнтацій студентської молоді

Студентський період відповідає юнацькому віку, який характеризується формуванням ціннісних орієнтацій особистості в професійно-особистісній сфері. У наукових розвідках О. Блискун, В. Гаркавець, Т. Лисенко, В. Москаленко, Л. Пілецька, В. Осьодло та ін. розглядається питання формування та прояву ціннісних орієнтацій у молоді в процесі професійного навчання.

Студентство як соціальна група має досить нестабільну структуру та функції та є «фокус-групою майбутнього суспільства загалом» [18, с.34]. Інтенсивна складова структури студентів пов'язана із обсягом матеріальних, культурних, політичних, духовних і раціональних потреб, здібностей, амбіцій, намірів та вимог, а екстенсивний елемент цієї структури пов'язаний із попитом на студентство суспільства [18].

Теоретичні концепції розкривають психологічну природу ціннісних орієнтирів студентства через їх ціннісні орієнтації як системні утворення, що характеризуються суб'єктивністю, структурованістю, ієрархічністю, відкритістю, динамічністю/стабільністю та виступають як характеристика змістової сторони спрямованості, вибірковості поведінки та характеру оціночної діяльності.

Ціннісні орієнтації студентської молоді, як особливої соціально-демографічної групи є регуляторами її соціальної активності та виникають при інтерналізації та екстерналізації цінностей як певних значущих утворень. Системні трансформації соціально-політичних, економічних процесів призводять до формування та розвитку нових ціннісних орієнтацій студентської молоді, як більш динамічної та сприйнятливої соціальної групи, до таких змін, які можуть відбуватися внаслідок іманентних особливостей соціальної позиції студента. Студент може бути як пасивним об'єктом опіки суспільства, соціальної допомоги так і активний суб'єкт соціальної дії.

Переоцінка цінностей, «яка відбувається на перехідному етапі розвитку суспільства та виявляється у свідомості студентів, вимагає нових підходів до визначення соціально-психологічних основ функціонування цінностей в групах студентів в умовах освітнього середовища» [9, с.358].

Ціннісні орієнтації постають як детермінанти розвитку моральної діяльності та морального вдосконалення особистості. «Кожна особистісна цінність є не тільки окремим джерелом сенсу життя, але й ціннісним стимулом або ціннісною перешкодою по відношенню до інших значущих для особистості джерел сенсу життя. Зі збільшенням кількості цінностей, сенсів життя, у людини зростає

неоднорідність змісту сенсів і, відповідно, ймовірність того, що окремі цінності будуть конфліктувати та боротися між собою за право втілення в життя» [17, с. 228].

Важливо зазначити, що радикальні зміни, які відбуваються в сучасному українському суспільстві, поставили на порядок денний проблему духовності, а отже, духовних цінностей, які невіддільні від духовного прогресу, морального вдосконалення та віри [3].

У психології під категорією духовності розуміють насамперед всебічне утворення психіки людини, як цілісну динамічну систему низки взаємодіючих компонентів структури особистості. На жаль, зазначає О. Блискун, серед сучасної студентської молоді все частіше спостерігається значне зростання питомої ваги матеріального чинника в її оціночних орієнтаціях [3].

У суспільстві склалася ситуація, коли люди спрямовують свою діяльність на отримання переважно матеріальних благ. Формується споживацька психологія, заздрість, егоїзм і прагматизм стають домінуючими рисами характеру людей, у тому числі й студентської молоді. Така ситуація потребує «подальшого наукового аналізу, розробки конкретних рекомендацій щодо вдосконалення виховної роботи серед учнівської молоді, повернення на важливе місце в ієрархії ціннісних орієнтацій загальних моральних цінностей особистості» [2].

Дослідник А. Винниченко характеризує структурні компоненти ціннісних орієнтацій здобувачів освіти як незбалансовані. Випускники мають низьку потребу в самоосвіті та самовдосконаленні, їхня система ціннісних орієнтацій ґрунтується на прагматичних цінностях, що значно знижує увагу до професійного зростання в умовах інтеграції та глобалізації світового простору [16, с. 27].

У свідомості людини закладений потужний потенціал для саморозвитку. Алгоритм процесу самозміни, зростання свідомості людини відповідно до еволюції її ціннісних орієнтацій відбувається в напрямку: від егоцентричних цінностей – до сімейно-національних, соціальних і далі до загальнолюдських, ноосферних (космопланетарних) і духовних. Соціально-психологічні очікування

є ядром ціннісних орієнтацій, а також пов'язані з міжособистісним спілкуванням як характеристикою соціальних груп [23; 35; 37]. Ціннісні орієнтації є фактором формування особистості в ранньому віці внаслідок входження людини в нове соціальне середовище, засвоєння нових соціальних ролей і зміни життєвого шляху від навчальної діяльності до професійної [37].

«Професіоналізація», як синонім поняття «професійна соціалізація», підкреслює важливість соціальних регуляторів під час здобуття професійної підготовки. Для опису характерних змін, що відбуваються в людині, використовуються поняття «професійний розвиток» і «професійне навчання» в процесі набуття компетентностей професії: перше описує участь різних типів зовнішніх і внутрішніх мотивацій у майбутньому професійні навички, засвідчує набуття особистістю відповідних професійних навичок та досвіду в процесі «професійної кар'єри». Друге поняття вказує на конкретну спрямованість особистості у формуванні та зростанні навичок під час профдіяльності, здатність до контролю та загальне включення в контекст реального професійного життя. «Професійна підготовка» компетентного фахівця виступає комплексним поняттям, яке враховує всі зазначені аспекти цього процесу [7; 18].

Розглядаючи ПЦО студентської молоді, слід зазначити, що вони визначаються як система смислових установок, що характеризує, у свою чергу, ставлення до майбутньої професійної діяльності та її суб'єктів.

Період навчання у ЗВО можна визначити як особливо значущий період у житті людини, пов'язаний із переживанням процесу професійної ідентифікації, результатом якого є формування професійної ідентичності, невід'ємної частини «образу Я» зрілої особистості. Оскільки сфера цінностей особистості є визначальним фактором у проектуванні її життєвої та професійної стратегії, необхідно враховувати психологічні основи її впливу на професійну підготовку майбутнього фахівця. Навчання і професійне зростання, професійна творчість і професійна самореалізація залежать від прийнятої особистістю системи цінностей, яка у відповідних історико-культурних умовах і з певною соціальною зрілістю стає головним сенсом її життя. Особистість з розвинутою ціннісно-

смісловою сферою має здатність до саморегуляції, саморефлексії, сприйняття та розуміння професійної діяльності як цінності свого життя, як потреби у творчому ставленні до неї, у підготовці відповідних професійних якостей, у конфігурації власної професійної дії на основі професійного ідеалу [29].

Ціннісно-сміслові поле особистості сприяє розвитку саме тих людських якостей, які необхідні як у професійній діяльності, так і в інших сферах життя. Слід підкреслити такі якості, як відповідальність; розвинуте почуття обов'язку, креативність, бажання пізнавати нове у професійній діяльності, прагнення до науково-дослідної та експериментальної роботи, самовдосконалення та позитивна емоційна спрямованість на всі види професійної діяльності. Водночас саме сфера цінностей як динамічна система, постійно розвиваючись і вдосконалюючись, сприяє формуванню духовно-морального духу[49].

Питання ціннісних орієнтацій розкривається у великій кількості досліджень, але більшість із них підкреслює складність процесу формування ціннісних орієнтацій, оскільки цей процес проходить тривалий шлях трансформацій. Така ж ситуація й ПЦО, які зазнають довгострокових трансформацій, від професійних інтересів до -- професійного саморозвитку [20].

ПЦО є важливою складовою у формуванні особистості фахівця, оскільки дають змогу визначити спрямованість і рівень діяльності особистості, а також суттєво впливають на професійні якості. Здобуття професійної підготовки зазвичай відбувається в ранньому юнацькому віці, тому період навчання також є фактором, який сприяє переоцінці, переосмисленню та створенню ціннісних орієнтацій, які зумовлені особистісним зростанням і професійним розвитком [4]. ПЦО характеризуються тим, що є інтегративною рисою особистості фахівця, їх розвиток є результатом особистісно-професійної підготовки, а також одночасно є її результатом [7]. ПЦО розвиваються у взаємодії особистості та професійної діяльності, що зумовлює взаєморозвиток і забезпечує якісне виконання фахівцем професійних завдань [15].

Важливе значення для фахівців соціономічних професій, до яких відноситься й професія психолога, має зрушення ціннісних пріоритетів у бік

саморозвитку, самореалізації та гуманістичних цінностей, що також дозволяє вивести ефективність вищої освіти на новий рівень та підготувати конкурентоспроможних спеціалістів [33]. З профільним і професійним самовизначенням також пов'язані ПЦО, які зумовлюють активізацію самосвідомості молоді та впливають на співвідношення потреб та мотивацій, що також сприяє формуванню особистості та вибору життєвого шляху [19].

Варто підкреслити важливість професійної ідентичності (далі ПІ) в студентському віці, формування надійного професійного та особистісного майбутнього. ЗВО забезпечує студентам шлях до їх професіоналізації, крім того, оволодіння відповідними технологіями своєї професійної сфери та формування ПЦО.

ПІ є основним підґрунтям професійного розвитку особистості. Професійний розвиток – це усвідомлений процес підвищення компетентності як у власній діяльності, так і в особистій програмі реалізації в житті. Професійний розвиток є результатом соціальної взаємодії фахівця з конкретним соціальним середовищем, а також реалізації власних потреб у розвитку особистісних якостей, що гарантують професійну діяльність та успіх у ній [49].

ПІ також характеризується сенсом професійної діяльності та розвитком особистісних ресурсів. ПІ часто включає задоволеність своєю професійною діяльністю та кар'єрою, а також собою в професійній сфері [34]. Формування ПІ відбувається, перш за все, в межах власної професійної діяльності та є результатом самовизначення й самоорганізації професії [2].

Іноді ПІ розглядають з точки зору соціальної ідентичності, оскільки вона формується на основі зв'язків у професійній діяльності і пов'язана зі стандартами типових професійних подій і моделями професійної поведінки [16]. ПІ слід розглядати як системне утворення, оскільки вона займає три рівні регуляції діяльності особистості: рівень спрямованості інтересів і ціннісних орієнтацій, рівень цільових установок і рівень установок конкретної ситуативної дії [10].

На становлення і розвиток ПП особистості впливають, передусім, її особистісні характеристики, тому однією із таких є відповідальність, що уможливорює оцінку та передбачення наслідків своєї діяльності.

Освітні чинники у формуванні ПП важливі з точки зору підготовки особистості до оволодіння обраною професією, а також способів організації навчання відповідно до змісту майбутньої професійної діяльності [12].

Мотивація та самооцінка особистості є одними з індивідуально-особистісних факторів формування ПП і мають великий вплив на ставлення людини до професії, на її прагнення до самореалізації у професійній діяльності, а також особисте та професійне ставлення, самооцінку [12].

Критеріями сформованості ПЦО, на думку вітчизняних психологів, є:

1) ціннісне ставлення до професії: включення в ієрархію життєвих цінностей особистостю професії та її цінностей; оцінка та прийняття її значення для суспільства та особистості;

2) професійна спрямованість як «психологічна основа» професійних ціннісних орієнтацій: мотивації до саморозвитку та самореалізації у професійній діяльності; потреба у змісті професійної діяльності;

3) активна професійна позиція: професійна рефлексія (розуміння місця професії у власній особистості та місця своєї особистості в професії; адекватна професійна самооцінка; адекватний образ професійного Я як цілепокладання у професійній діяльності);

4) готовність діяти активно по відношенню до професії як сфери значущої діяльності: наявність планів професійного розвитку; декларація цінностей, інтегрована в спілкування та професійну діяльність [5].

У зарубіжних авторів формування професіонала розглядається через виділення та вивчення «професійного типу особистості», участь людей у діяльності, що має спільні сутнісні ознаки, має призводити до формування в них якостей особистості. Вирішення питання вибору професії в психоаналізі здійснюється з метою визнання певного впливу на всю подальшу долю людини досвіду її раннього дитинства. Професійний вибір і подальша професійна

поведінка і цінності визначаються структурою потреб, що формуються в дитинстві, досвідом сексуальності в ранньому дитинстві, сублімаціями, проявом комплексу маскулінності, заздрістю до материнства (К. Хорні), комплексу неповноцінності (А. Адлер) [33].

У психоаналітичній теорії З. Фрейда питання професійного становлення особистості пов'язується з проявом структури неусвідомлених потреб, мотивацій, які формуються в ранньому дитинстві. Сублімація - це явище, при якому певні професійні цілі і об'єкти служать частковими заміниками біологічних цілей та об'єктів [23].

Одним із головних питань у житті людини А. Адлер вважає вибір професії. Почуття власної неповноцінності та прагнення до переваги впливають на вибір професії та зумовлюють розвиток певних здібностей. Якщо людина сприймає свою професію як задоволення своїх першочергових потреб, то для неї це буде головною цінністю в житті [31].

Е. Берн розробив теорію вибору та визначення сценаріїв у професійному просторі. Відповідно до цієї теорії, в ранньому дитинстві формується певний сценарій, своєрідний план життя, який формується під впливом батьківських думок й визначає поведінку людини. Сценарій містить мотивацію життєвих рішень, уже сформульовані життєві цілі. Для деяких людей домінуючий его-стан стає основною характеристикою професії [12].

Теорія розвитку кар'єри Д. Сьюпера стверджує, що людина несвідомо шукає професію, в якій буде зберігати відповідність своїм уявленням про себе і, вступаючи в професію, намагатиметься задовольнити цю відповідність. Тому ПЦО будуть визначатися саме цим [4].

Найважливішим визначальним фактором професійної кар'єри є сприйняття людиною власної особистості. Усі висловлювання, які людина може висловити про професію, визначають її професійну самооцінку. Екзистенціалізм розглядає всю людську діяльність як пошук сенсу життя, що знаходить відображення у професійній діяльності, прагненні до творчості та професійно-особистісного розвитку [15]. З цієї причини вітчизняні та зарубіжні фахівці підкреслюють

багатофакторність вибору професійної кар'єри, її поступовість, визнають її найважливішу роль у розвитку особистості.

Вплив ціннісних орієнтацій на професійну підготовку майбутнього фахівця пов'язаний з прагматичними, аксіологічними аспектами, вищими прагненнями, вищими цілями, самоствердженням особистості. Якщо студент підходить до майбутньої професії лише із прагматичних позицій, то цінністю для нього є не задоволення від праці, не самореалізація в праці, а, насамперед, матеріальний добробут, матеріальна вигода та престиж професії. Такий студент обирає професію із комерційних міркувань, тому навряд чи можна розраховувати на те, що його професійна діяльність буде духовною. Тому період навчання у ЗВО можна визначити як особливо значущий період у житті людини, пов'язаний із переживанням процесу професійної ідентифікації, результатом якого є формування професійної ідентичності, невід'ємної частини «Я» особистості[23].

ПЦО є одним із основних компонентів професіоналізму, являють собою інтегративну характеристику особистості фахівця, яка розвивається в процесі його професійно-особистісного навчання і є його результатом. Сформованість професійних цінностей є одним із критеріїв досягнення професіоналізму. Професіоналізм - це не тільки вищий рівень знань та умінь, а й певний рівень організації свідомості. Чим ближче професійні цінності до центральних цінностей й смислів життя, тим сильнішим й стійкішим буде прагнення до творчої самореалізації та професійного виконання власної роботи.

Отже, ПІ та ПЦО є складовими особистості майбутніх спеціалістів. Професійно-особистісний розвиток сприяє професійній спрямованості, ПЦО та формуванню ПІ, а отже є одним із важливих факторів процесу професіоналізації особистості.

1.3. Особливості розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів у процесі фахової підготовки

Професійна компетентність майбутнього психолога включає не лише знання, уміння та навички, а й сукупність професійно значущих властивостей особистості, в які динамічно інтегрована система ціннісних і смислових уявлень про світ, відповідно до якої відбувається орієнтація та можлива правильна реакція на зовнішні, перш за все, професійні виклики. Професія психолога на сучасному етапі розвитку характеризується як підвищеною затребуваністю, так і гуманістичним значенням у суспільстві, особливо в умовах воєнного стану в нашій країні.

Невід'ємною частиною формування психологічної готовності до професійної діяльності майбутнього психолога є професійний образ світу. Його специфіка визначається через систему професійних понять і є одним із найважливіших суб'єктивних факторів, що визначають специфіку професійного ставлення та вдосконалення в період навчання у ЗВО [4].

Специфіка ПЦО майбутнього психолога визначається встановленими в професіограмі вимогами професійної діяльності, моделлю особистості психолога та комплексом морально-етичних вимог до психолога.

Як зазначалося вище, ціннісні орієнтації впливають на спрямованість і зміст соціальної активності, загальний підхід до світу та себе, визначають зміст і спрямованість особистості, її поведінку, вчинки та напрямок професійної діяльності. Отже, представлені вище підходи до розуміння ролі ціннісних орієнтацій як основи професійної діяльності фахівця дозволяють перейти до розгляду аксіологічної складової професійної діяльності психолога, представивши її як оцінну норму.

Загалом професійна діяльність психолога – це вид соціальної діяльності, в якій він, узагальнюючи раніше сформовані уявлення про цінність людини, персоніфікує їх власними словами та діями, зверненими до іншої людини. У роботі психолога важливо сформулювати такий напрямок, згідно із яким інші люди були б не на периферії, а в центрі його системи цінностей. Оскільки від того, що

в цій системі буде стояти на першому плані – «я», «ти» чи «ми», залежить, чи може психолог продемонструвати здатність глибоко проникнути в світ іншої людини, правильно побудувати із нею професійні стосунки [3, с. 15-17].

Як зазначає О. Водолазька, поряд із такими особистісними якостями, як саморегуляція, цілепокладання, творча активність та рефлексія, до системи якостей особистості психолога входять також ціннісні орієнтири, які мають визначальний вплив на формування відповідних засад його професійної діяльності [4].

Як слушно зауважує О. Ямницький, професійна діяльність психолога є особливим видом соціальної діяльності, в якій узагальнені уявлення про цінність людини обмежуються, конкретизуються та персоніфікуються у словах і діях, звернених до іншої людини. Орієнтація в професійній діяльності психолога на цінності іншої людини передбачає адекватне сприйняття власних можливостей як механізму впливу на іншу людину, засноване на професійному обов'язку та відповідальності за професійні дії [11; 28].

Заслуговує на увагу точка зору сучасних українських дослідників, які розглядають ціннісні орієнтації психолога як елемент оцінної смислової структури особистості (Т. Титова та ін.). Тому, зокрема, на думку Т. Титової, особливості смислової сфери психолога розкриваються через взаємозв'язок ціннісних орієнтацій, часової перспективи та свідомої особистісної саморегуляції. Ціннісні орієнтації, що входять до структури сфери ціннісних смислів майбутніх психологів, мають характеризуватися високим рівнем усвідомлення та осмисленості. Лише за таких умов система ціннісних орієнтацій буде гармонійною, злагодженою та ефективною [49].

Ціннісні орієнтації є важливими елементами внутрішньої структури особистості, закріпленими життєвим досвідом особистості, сукупністю її переживань. Дослідники виділяють такі основні цінності, якими керується людина: етичні (доброта, чесність, порядність, нетерпимість до недоліків); міжособистісне спілкування (ввічливість, чуйність, емпатійність, життєрадісність); професійна самореалізація (сумлінність, сильна воля,

ефективність у справі,); індивідуальні цінності (самоствійність, конформність відповідальність) [26; 48; 49].

Ці ж цінності визначають і професійну діяльність психолога. Крім того, совість і самосвідомість, закріплені у ціннісних орієнтаціях, впливають на мотивацію професійної діяльності. Процесуальний аспект (уміння та навички) професійної компетентності психолога також впливає із рівня розвитку його ціннісних орієнтацій, а мотиваційно-ціннісне ставлення до своєї професії є основоположним для підготовки психолога до своєї професії [48].

ПЦО мають принципове значення для формування індивідуального стилю професійної діяльності психолога, визначаючи її людський, демократичний чи авторитарний характер. На основі ПЦО формується мотиваційно-оцінне ставлення до самої професії психолога, цілей і засобів професійної діяльності.

Визначальна роль системи ціннісних орієнтацій найбільш яскраво проявляється щодо професійної діяльності. Кожна визначена професійна група має свій зміст діяльності, свою систему цінностей. Водночас, як наголошує Л. Дика, сьогодні важливі професійні якості «виходять із моральних якостей людини..., з ієрархії ціннісних орієнтацій» [11].

У цьому контексті роль ПЦО полягає у визначенні професійної поведінки, забезпеченні змісту та орієнтації діяльності та додаванні сенсу професійним діям [11]. Особливо вибіркового значення ПЦО набуває в професіях типу «людина-людина», набуваючи в цьому випадку характеру центрального елемента в структурі їхнього професійного образу світу. Ці види професійної діяльності є сферами існування та розвитку загальнолюдських цінностей. Саме тут реалізуються цінності альтруїзму та творчості, які додають сенсу цій діяльності [11].

Тому провідна роль ПЦО у професійній діяльності полягає в спрямуванні професійної діяльності, наданні їй відповідної цінності та сенсу, формуванні шляхів самореалізації, а також регуляції поведінки та діяльності (О. Міненко, Т. Титова) [51]. У професійній діяльності ПЦО вважаються центральною ланкою, оскільки вони визначають загальне ставлення особистості до своїх

професійних цілей, завдань і вимог, а також сприяють її подальшій професійній самореалізації. Саме ПЦО регулюють, визначають і спрямовують професійну діяльність, надають їй змістовну цінність, водночас формують шляхи самореалізації та професійну позицію фахівця [49, с.10].

ПЦО також можна вважати основною складовою професійної реалізації особистості, оскільки вони визначають загальне ставлення особистості до своїх професійних цілей, завдань і вимог, а також визначають можливість її професійної самореалізації. Крім того, чітке визначення професійної спрямованості зумовлює ототожнення особистості з професійними завданнями, цілями та вимогами і, як наслідок, формування системи ПЦО, у яких професія посідає пріоритетне місце [48].

Проте не існує технологій, які б гарантували цілісність, поступовість і безперервність професійного зростання майбутнього психолога, підвищення потенціалу його оцінного ставлення та знань про обрану професію із урахуванням як особливостей освітньої програми, так і ефективності практичної діяльності. Узагальнення існуючих наукових положень щодо професійної підготовки майбутніх психологів засвідчує, що осмислення, а не моніторинг взаємозв'язку процесів розвитку особистісно-професійних і соціальних детермінант у навчально-професійному процесі підготовки психолога не означає створення умов, що забезпечує осмисленість ціннісно-змістової сутності професії, визначаючи ставлення до неї та до Іншого як суб'єкта професійної взаємодії [48].

Проте в процесі професійної підготовки майбутнього психолога особистісна, професійна та соціальна аксіосфери його професійної сфери, на думку І. Беґа, перетинаються, створюючи єдину одиницю оцінної (аксіологічної) самосвідомості майбутнього психолога. Відбувається це ще й тому, що особистісні цінності формуються на основі нормативної системи суспільних цінностей, а професійні цінності засвоюються через призму конформності, як особистої, так і соціальної [4].

Уявлення майбутнього психолога про себе як фахівця, тобто утвердження власних професійних цінностей, базується на усвідомленні власної значущості для Іншого. Таким чином, соціальні цінності диференціюють певні особистісні та професійні бажання, інтереси та прагнення: мотивації майбутнього психолога, які окреслюють мету професійного вибору, продуктивність і спрямованість професійної підготовки, конструктивність майбутнього професійного досвіду [4].

Початковим етапом формування ПЦО майбутнього психолога є формування ціннісних орієнтацій, за допомогою яких особистість перевіряє правильність, доцільність і важливість своїх дій, позицій і вчинків.

На рівні самоусвідомлення особистісних цінностей відображаються ціннісні орієнтації, виступаючи поведінково-оцінною диспозицією особистості, що виявляється в готовності діяти певним чином. І лише із набуттям цінності, особистісного змісту ціннісні орієнтації перетворюються на стійкі особистісні утворення. При цьому особистісне значення майбутнього психолога щодо нормативно встановлених професійних і соціальних цінностей відбувається на рівні когнітивної, емоційної та мотиваційно-поведінкової самосвідомості, точніше, в процесі його емоційного життя, когнітивного аналізу і затвердження в реальній дійсності [49].

Результати дослідження стверджують, що в період навчання у ЗВО триває активне формування ціннісно-сислової сфери особистості студентів-психологів: трансформуються ціннісні орієнтації, установки та самосвідомість. Рівень само симпатії, самоповаги, та всебічного почуття власного «Я» у четвертокурсників значно вищий, ніж у першокурсників. При цьому рівень особистої зацікавленості та очікування позитивного ставлення із боку інших залишається високим незалежно від курсу навчання, будучи важливою складовою особистісно-професійного зростання психолога [48].

Професійна підготовка майбутнього психолога є основою для формування його інтегралу ПЦО, який являє собою динамічну психологічну підготовку, що структурується у процесі перетворення особистісних, професійних і соціальних

якостей у відповідні цінності, досягнення їх цілісності, багатофункціональності та стабільності [38].

Сформованість у всебічній самосвідомості майбутнього психолога інтеграла ПЦО гарантує цілісність його особистості, професійну стійкість і самовизначення, автономність і відкритість до пізнання нового. Така психологічна освіта сприяє розвитку професійної самодостатності та самоефективності майбутнього фахівця, що виявляється в здатності визначати межі свого впливу та зону професійного комфорту, ступінь незалежності від стереотипів та здатність використовувати новинки та оригінальність як для особистісного зростання клієнта, так і для власної професійної самореалізації тощо [49].

Аксіосфери ціннісної самосвідомості є невід'ємними компонентами професійної підготовки майбутнього психолога, конструкторами яких є: ціннісне розуміння та знання особистісних якостей й ефективне утвердження особистісних цінностей (особистісна аксіосфера); цінність розуміння основних орієнтацій професії, знання важливих професійних якостей та ефективне утвердження професійних цінностей (професійна аксіосфера); цінності розуміння соціальних орієнтирів, пізнання Іншого, соціальних якостей, ефективного утвердження соціальних цінностей (соціальна аксіосфера) та ідентичності в результаті консолідації аксіосфер самоусвідомлення цінності майбутнього психолога. Ціннісне ставлення майбутнього фахівця, прийняття та визнання власної особистості, професії та Інших кристалізують домінуючі цінності над аксіосферами, зазначеними на метарівні аксіосвідомості, які складають інтеграл ПЦО майбутнього психолога [13].

В умовах набуття ЗВО більшої самостійності у визначенні шляхів забезпечення якості профільної підготовки відповідно до чинних державних стандартів вищої освіти виникає попит на розвиток та оновлення нестандартних творчих підходів до формування змісту освітніх програм із боку професорсько-викладацького складу університету, а також збільшуються можливості студентів обирати індивідуальний шлях професійного розвитку та професійної підготовки,

також завдяки значному розширенню варіативної складової вільного вибору навчальних дисциплін (ІОТ). Передусім це стосується змісту підготовки майбутніх психологів [33].

Тому професійна підготовка майбутніх психологів в умовах вищого навчального закладу в сучасних умовах тривалого кризового періоду розвитку суспільства потребує переосмислення своєї концептуальної парадигми, що сприяє розробці інноваційних психо-технологій, спрямованих на актуалізацію аксіологічної сутності професії, розуміння соціальної цінності психолога та цінності Іншого (клієнта) як суб'єкта його професійної діяльності, забезпечуючи таким чином висококваліфікований психологічний супровід та своєчасне реагування на кризові ситуації в онтогенезі особистості та розвитку суспільства загалом.

Загалом, підсумовуючи, зазначимо, що, будучи одним із центральних утворень особистості, ПЦО відіграє надзвичайно важливу роль у регуляції професійної діяльності психолога, підпорядковуючи собі дію інших рівнів системи особистості. Ієрархія цінностей, сформована в процесі професійного становлення психолога, впливатиме на його поведінку в суспільстві в цілому, і в професійному співтоваристві зокрема, змінюватиметься в процесі життєдіяльності під впливом різних факторів, забезпечуючи наступність розвитку його як особистості, виконуючи функції раціоналізації й регуляції професійної діяльності.

Саме ПЦО забезпечать високу якість та продуктивність роботи психолога, його стабільне, відповідальне та професійне ставлення до своєї роботи. Успішно сформовані ПЦО стимулюватимуть професійний та особистісний розвиток психолога та відіграватимуть стратегічну роль у його майбутній професійній діяльності.

Висновки до першого розділу

У розділі теоретично проаналізовано роль професійно-ціннісних орієнтацій у структурі особистості. Під ціннісно-смісловою сферою більшість дослідників

розуміють психологічний конструкт, який містить два основних компоненти: ціннісні орієнтації й систему особистісних смислів.

Ціннісні орієнтації є психологічним механізмом цінностей і володіють усіма властивостями психологічних механізмів. Ціннісні орієнтації, визначають центральну позицію особистості, впливають на спрямованість і зміст соціальної діяльності, загальний підхід до світу й особистості, визначають зміст і спрямованість соціальної позиції особистості у поведінці, дії та напрямок професійної діяльності.

ПЦО дослідники розглядають як відношення індивіда до цінностей професійної діяльності, що відбувається через оцінку та переживання сенсу цінностей, які визначають професійну діяльність людини на даний момент і в майбутньому. ПЦО є важливою складовою у формуванні особистості фахівця, оскільки дають змогу визначити спрямованість і рівень діяльності особистості, а також суттєво впливають на професійні якості. ПЦО виступають внутрішнім, емоційно керованим регулятором діяльності професіонала та соціально детермінованими, оскільки діяльність фахівця підпорядкована різним приписам і вимогам.

На основі наукових досліджень виокремлено особливості становлення професійно-ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді. ПЦО розвиваються у взаємодії особистості та професійної діяльності, що зумовлює взаєморозвиток і забезпечує якісне виконання фахівцем професійних завдань. ПЦ є основним підґрунтям професійного розвитку особистості, усвідомленого процесу підвищення компетентності як у власній діяльності, так і в особистій програмі реалізації в житті. Професійний розвиток є результатом соціальної взаємодії фахівця з конкретним соціальним середовищем, а також реалізації власних потреб у розвитку особистісних якостей, що гарантують професійну діяльність та успіх у ній.

Проаналізовано специфіку розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів в процесі їх професіоналізації. В період навчання у ЗВО триває активне формування ціннісно-сміслової сфери особистості студентів-

психологів: трансформуються ціннісні орієнтації, установки та самосвідомість. Будучи одним із центральних утворень особистості, ПЦО відіграє надзвичайно важливу роль у регуляції професійної діяльності психолога, підпорядковуючи собі дію інших рівнів системи особистості. Ієрархія цінностей, сформована в процесі професійного становлення психолога, впливатиме на його поведінку в суспільстві в цілому, і в професійному співтоваристві зокрема, змінюватиметься в процесі життєдіяльності під впливом різних факторів, забезпечуючи наступність розвитку його як особистості, виконуючи функції раціоналізації й регуляції професійної діяльності.

Важливе значення для майбутніх психологів, має зрушення ціннісних пріоритетів у бік саморозвитку, самореалізації та гуманістичних цінностей, що дозволяє вивести ефективність вищої освіти на новий рівень та підготувати конкурентоспроможних спеціалістів.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

2.1. Опис методик та процедури емпіричного дослідження

З метою дослідження психологічних особливостей ПЦО майбутніх психологів ми підібрали відповідний комплекс психодіагностичного інструментарію:

Методика для дослідження самооцінки С. Будассі [31], яка є досить поширеним діагностичним інструментарієм, спрямованим для з'ясування особливостей самооцінки, що уможлиблює кількісне вимірювання самоставлення особистості. Тест базується на принципі рангування, а показники адекватності оцінки своїх якостей виявляються зіставленням «Я»-ідеального й «Я»-реального.

Методика вивчення самооцінки С. Будассі полягає в оцінці людиною самої себе двома способами – зіставлення свого рівня домагань із об'єктивністю діяльності, та порівняння себе із соціальним оточенням.

Основою методики є положення про зв'язок самооцінки з потребами самоствердження особистості, досягнення певного соціального статусу та високого рівня схвалення соціальним оточенням. У ході дослідження самооцінки може бути як завищеною або заниженою (неоптимальна й оптимальна).

Для дослідження у майбутніх психологів ціннісних орієнтацій нами було обрано *методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча [18], метою якої є вивчення особливостей ціннісно-мотиваційної сфери людини. Концепція методики полягає у застосуванні рангування та містить у собі дві основні групи ціннісних орієнтацій: термінальні (ТЦО) та інструментальні (ІЦО). Детальніше див. додаток А.*

ТЦО є остаточною ціллю існування особистості, її прагнення, а ПЦО забезпечують діяльність та властивості особистості на шляху до мети, цілей. Перевага цього тесту полягає в його універсальності, а також швидкому застосуванні та інтерпретації результатів. Ключовим чинником проведення тесту є, передусім, мотивація респондентів та добровільність участі в опитуванні.

Для вивчення особливостей ПІ як одного з важливих критеріїв професіоналізму майбутніх психологів та сформованості ПЦО нами обрано методичку *«Опитувальник професійної ідентичності студентів»* [36]. Метою опитувальника є встановлення рівня ПІ майбутніх фахівців.

Не зважаючи на те, що методика, передусім спрямована на студентів професійно-технічних освітніх закладів, вважаємо доцільним її використання у процесі дослідження основних поглядів й ставлень майбутніх психологів до професії, яку вони набувають у навчальному процесі ЗВО. Опитувальник складають 48 запитань, відповідь на котрі передбачають такі варіанти: «так», «ні» чи «важко відповісти».

Використання методики уможливають визначення рівня розвитку ПІ за шкалою «неусвідомлена – усвідомлена» та визначити рівень розвитку основних компонентів ПІ, а саме: мотиваційно-ціннісного, когнітивно-рефлексивного, діяльнісно-практичного, проектно-поведінкового, емоційно-вольового та особистісно-професійної активності й альтернативної ПІ. Детальніше див. додаток А.

Для вивчення спрямованості особистості майбутніх психологів, як мотиваційного компонента ПІ та важливого критерію ПЦО, нами було використано тестову методичку *«Спрямованість особистості студента»* (інтерпр. І. Поповича) [36].

Метою методики є визначення домінуючого типу спрямованості студентів.

Дослідження особливостей ПЦО потребують визначення спрямованості особистості майбутнього психолога, задля виявлення незалежних мотивів, що визначають особливості його поведінки й діяльності. Спрямованість фокусує у собі сенс дій студента й характеризує його інтереси, вчинки, потяги, бажання й ідеали, що, у свою чергу, відображають його світогляд.

Методика містить 30 питань, на які передбачено три варіанти відповіді, а також респондент повинен обрати той, що є найбільш відповідним для нього та той, що найменш влучним. Методика дозволяє виокремити один із трьох типів спрямованості: на взаємодію, на себе та на завдання.

Детальніше із змістом та інтерпретацією методики можна ознайомитись у Додатку А.

Вибірка нашого емпіричного дослідження включала 40 здобувачів вищої освіти 3-4 курсів (5 хлопців та 35 дівчат), спеціальності 053 Психологія, Львівського державного університету внутрішніх справ. Опитування проводилося он-лайн. Для статистичного опрацювання показників ми використали програму SPSS Statistics.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження

Перший етап проведення емпіричного дослідження психологічних особливостей ПЦО включав застосування методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (див. додаток А), який дозволив з'ясувати особливості ціннісно-сміслової сфери майбутніх психологів, а саме ієрархії термінальних та інструментальних ціннісних орієнтацій (далі ТЦО та ІЦО), які відображають спрямованість соціальної активності особистості та знаходять свій вияв передусім у мотивах її діяльності.

Результати усереднених показників ієрархії ТЦО майбутніх психологів представлено у таблиці 2.1.

«Ієрархія термінальних ціннісних орієнтацій» майбутніх психологів

Цінності	Середній показник	Ранг
Активна діяльність	8,45	7
Життєва мудрість	12,075	16
Здоров'я	10,225	10
Цікава робота	5,5	1
Краса природи і мистецтва	14,025	17
Кохання	6,75	3
Матеріальна забезпеченість життя	7,375	6
Наявність хороших і вірних друзів	10,675	11
Суспільне визнання	11,25	14
Пізнання	8,825	9
Продуктивне життя	10,925	12
Розвиток	6,85	5
Розваги	14,175	18
Свобода	6,775	4
Щасливе сімейне життя	8,775	8
Щастя інших	11,075	13
Творчість	11,4	15
Впевненість у собі	5,925	2

Середньостатистичні показники ієрархії ЦО майбутніх психологів презентовано у таблиці 2.2.

«Ієрархія інструментальних ціннісних орієнтацій» майбутніх психологів

Цінності	Середній показник	Ранг
Акуратність	9,10	9
Вихованість	11,45	18
Високі запити	11,00	16
Життєрадісність	10,90	15
Старанність	9,18	10
Незалежність	10,70	14
Непримиренність до недоліків	10,15	11
Освіченість	7,05	1
Відповідальність	8,00	2
Раціоналізм	8,25	5
Самоконтроль	11,38	17
Сміливість у відстоюванні ідей	8,15	4
Тверда воля	10,38	13
Терпимість	9,00	8
Широта поглядів	8,95	7
Чесність	10,23	12
Ефективність у справах	8,08	3
Чуйність	8,85	6

Ми розглядали ціннісні орієнтації, які мають ранг від 1 до 6, що характеризуються як найбільш значущі та бажані. Аналізуючи результати, що презентовано у таблицях 2.1. і 2.2. зазначаємо, що для майбутніх психологів, які прийняли участь у дослідженні найважливішими цінностями стали цікава робота та освіченість, тобто більшість досліджуваних намагаються здобувати нові знання, стати більш освіченими, а також наполегливо йдуть до мети отримання професії, яка для них є цікавою. Саме цінності пов'язані з освіченістю студентів наближають їх до освоєння цікавого для них фаху.

Друге місце в ієрархії ЦО посідають впевненість у собі та відповідальність. Що може свідчити, передусім, про розуміння майбутніми психологами необхідних якостей для отримання їхньої професії, адже впевненість й

відповідальність є вагомим рисами особистості психолога. Також це може свідчити про те, що досліджувані відповідально ставлять до власного життя та упевнені в собі й виборі свого життєвого шляху.

Третє місце зайняли цінності кохання та ефективності у власних справах, тобто загалом досліджувані надають великої значущості власному особистому життю, але й одночасно із цим прагнуть до ефективності у праці та старанного виконання власних справ.

Четвертий ранг зайняли цінності свободи та сміливості у відстоюванні власних ідей, які є взаємопов'язаними, оскільки сміливість у відстоюванні власних ідей демонструє незалежність особистості, її свободу у висловлюванні власних думок, навіть наперекір оточуючим.

Наступне місце у пріоритеті -- цінності розвитку й раціоналізму. Це може свідчити про прагнення до розвитку своєї особистості й раціонального погляду на власне життя та діяльність, що демонструє певний рівень свідомості майбутніх психологів та їх вміння приймати рішення на користь для себе.

Останніми за значущістю встановлено пріоритети матеріальної забезпеченості життя й чуйності. Таке місце у ієрархії може засвідчувати, що досліджувані прагнуть здобути матеріальні блага, а цінність чуйності – свідчити про особливості майбутніх психологів ставитися до інших із розумінням, терпимістю, що є досить важливою рисою особистості для їхнього майбутнього фаху та життя загалом.

Таким чином, можемо узагальнити, що майбутні психологи прагнуть отримати цікаву професію, підвищити власну освіченість та ефективність у справах, що є важливими особливостями ПЦО психолога. Також, для них важливими є такі цінності як свобода, кохання, чуйність та сміливість у відстоюванні власних думок, що демонструє особистісну зрілість, вміння розставляти власні пріоритети у житті. Варто зазначити, що цінності розвитку, раціональності й матеріальної забезпеченості власного життя, дозволяють охарактеризувати майбутніх психологів як людей, які ставляться до життя

серйозно, та прагнуть активно просуватися у ньому з метою досягнення відповідного матеріального забезпечення.

Далі розглянемо результати отримані в результаті застосування нами методики «Опитувальник професійної ідентичності студентів» [36].

Аналіз результатів за цією методикою дозволив представити узагальнені показники III у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

**Показники компонентів професійної ідентичності
майбутніх психологів**

	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Рівень розвитку ідентичності	32,5%	55%	12,5%
Когнітивно-рефлексивний компонент	37,5%	50%	12,5%
Мотиваційно-ціннісний компонент	38%	60%	3%
Проектно-поведінковий компонент	30%	62,5%	7,5%
Емоційно-вольовий компонент	22,5%	72,5%	5%
Діяльнісно-практичний компонент	35%	60%	5%
Особистісна професійна активність	15%	67,5%	17,5%
Альтернативна професійна ідентичність	20%	67,5%	12%

Як бачимо з таблиці 2.3., високий рівень розвитку III притаманний 32,5% респондентам, що може свідчити про наявність у них усвідомленої та сформованої III; середній рівень констатовано у 55% досліджуваних, що може свідчити про часткову усвідомлюваність та у 12,5% виявлено низький рівень чи неусвідомлену III.

Когнітивно-рефлексивний компонент III проявляється на досить високому рівні у 37,5% досліджуваних, що може свідчити про те, що майбутні психологи мають сформовано особистісні якості для обраної професії, їхні зацікавлення відповідають прагненням, а також про певну сформованість професійного образу. З низькими показниками зафіксовано 12,5% студентів, тобто вони, не

мають достатнього рівня уявлень про обрану професію, професійний образ.

Показники мотиваційно-ціннісного компонента ПІ демонструють значущість обраної досліджуваними професії, а також рівень потреби самореалізації у ній. Такі особливості виявлено у 38% досліджуваних та частково притаманними є 60% респондентів. В студентів із низькими показниками (3%) не сформовані ПЦО, потреби у реалізації в професії, вони не бачать себе майбутньому психологами.

Проектно-поведінковий компонент ПІ яскраво простежується у 30% досліджуваних (високі результати), що може свідчити про чітку сформованість у них професійних планів, а також самостійності у їхній побудові. У 7,5% респондентів такої ознаки майже не виявлено.

Високий рівень показників за шкалою емоційно-вольового компоненту ПІ констатовано у 22,5% респондентів. Таким досліджуваним притаманні позитивні емоції в процесі фахової підготовки, а також досить високий рівень прояву вольових якостей у професійному становленні. У 5% виявлено низький рівень емоційно-вольового компоненту ПІ за цією шкалою, що свідчить про відсутність позитивного оціночного ставлення до роботи психологом.

Діяльнісно-практичний компонент ПІ дозволяє виявити рівень застосування професійних знань й умінь. У 35% студентів констатовано високий рівень та результати у використанні фахових знань та ціннісне ставлення до праці психолога. 5% досліджуваних не виявили високих показників у використанні професійних компетентностей, чи не використовували їх зовсім. Зазначимо, що майбутні психологи мали можливість використання набутих професійних компетентностей у процесі проходження ознайомлювальної та навчальної практик.

Результати дослідження особистісної професійної активності ПІ дозволили отримати наступні результати: 15% досліджуваних усвідомлюють власну роль у процесі розвитку професійної діяльності й своєї ПІ, 67,5% досліджуваних знаходяться на шляху становлення власної професійної активності, а 17,5%

студентів не усвідомлюють до кінця свою роль у процесі розвитку ПП, що може свідчити про низький рівень ПЦО.

Шкала діагностики альтернативної ПП дозволила виявити, що 20% студентів мають досить високий інтерес й до інших професій чи ототожнюють себе із іншою професійною спільнотою. Частина студентів вважають психологічну освіту як базову у професійній кар'єрі та планують освоїти суміжні спеціальності. У 67,5% зафіксовано середній рівень цікавості, що можна трактувати як певні вагання вага у виборі професійного шляху чи те, що вони знаходяться лише на початковому етапі становлення своєї ПП, у 12,5% студентів не виявлено проявів цікавості до іншої професійної діяльності, ймовірно їм не притаманний високого рівень розвитку іншої ПП.

Таким чином, рівень розвитку ПП в досліджуваних нами майбутніх психологів сформований на наступних трьох рівнях: високому (у 32,5% студентів), середньому (55%) та низькому (12,5%). Відтак, можемо констатувати, що у більш ніж 80% майбутніх психологів прослідковується розвиток ПП у обраній ними професійній діяльності, а 12,5% студентам або мають сумніви із приводу обраної ними професійної діяльності, або замислюються про її зміну, чи поки не здатні асоціювати себе із обраною професією.

Проаналізуємо далі результати отримані нами за методикою дослідження самооцінки С. Будассі. Одержані в ході дослідження результати ми обчислили у відсотковому співвідношенні на поділили три рівні самооцінки, (використавши для підрахунку коефіцієнт рангової кореляції Спірмена): – низький рівень, середній (адекватна й стійка самооцінка) і завищений рівень.

Окремо ми виокремили показники незначного зв'язку, що визначає недостатньо диференційоване уявлення особистості про «Я-ідеальне» й «Я-реальне». Результати дослідження самооцінки (за С. Будассі) дозволили зробити нам наступні висновки:

– низький рівень самооцінки (при коефіцієнті кореляції в діапазоні (-0,38 до -1) зафіксовано у 15% майбутніх психологів, що може свідчити про негативний зв'язок між «Я»-ідеальним та «Я» -реальним. Такий показник вказує на те, що в

цих досліджуваних є розбіжності в уявленнях між тим, якими вони хочуть бути, та тим, якими вони є насправді відповідно до власних уявлень;

– середній рівень самооцінки (при коефіцієнті кореляції у діапазоні (+0,4 - +0,6) характерний 37,5% студентам, що може свідчити про адекватність та стійкість їх самооцінки.

– 47,5% респондентів виявили тенденцію до завищеної самооцінки (при коефіцієнті кореляції у діапазоні (+0,38 до +0,89).

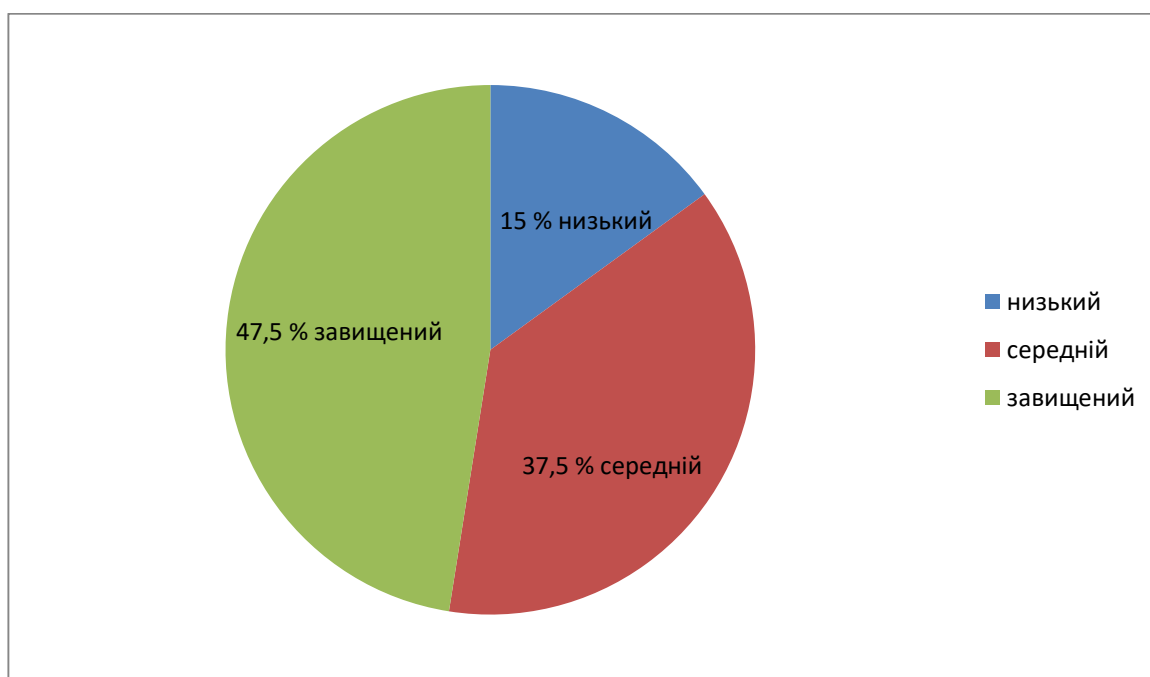

Рис. 2.1. Рівень самооцінки майбутніх психологів (за методикою С. Будассі)

Загалом входження показників майбутніх психологів до інтервалу (+0,38 - +1) демонструє наявність позитивного зв'язку між «Я»-ідеальним та «Я»-реальним.

Низький рівень самооцінка досліджуваних може засвідчувати невпевненість у собі й неадекватну оцінку власного «Я», такі студенти часто можуть бути менш ініціативними та сумніватися у власних силах, виявляти пасивність.

Завищений рівень самооцінка проявляється у високій самовпевненості та перебільшенні своїх можливостей, а також зниженій здатності самоаналізу та самокритики, що досить негативно впливає на життєдіяльність особистості.

Аналіз показників дослідження за методикою «Спрямованість особистості студента» (адапт. І. Попович) дозволила отримати наступні результати (див. рис. 2.2).

Рис. 2.2. Типи спрямованості майбутніх психологів

Отримані нами результати дозволяють зробити висновок, що досліджуваним майбутнім психологам найбільш притаманною є спрямованість на взаємодію (45%). Спрямованість на взаємодію трактується як зацікавленість особистості у спільній діяльності, достатньо великою потребою у спілкуванні, спільному проведенні часу. Позитивними сторонами цього типу спрямованості, які допомагають психологу у його діяльності є: відкритість до інших оточуючих, вміння працювати в команді, володіння емпатією, а також активне соціальне життя й радість від взаємодії із оточуючими.

У 20% респондентів констатовано спрямованість на себе, що може свідчити про прагнення реалізувати себе й досягати власної мети, цілей, однак такі

студенти часто можуть бути зосереджені лише на собі й на власних інтересах. Особистості такого типу спрямованості найчастіше виражають себе з допомогою своїх досягнень – успіхів в навчанні чи у професійній діяльності. Спрямованість на себе передбачає впевненість у собі й вміння зосередитися, організованість та відповідальність.

35% майбутніх психологів має спрямованість на завдання, що може свідчити про переважаючу спрямованість на діяльність й досягнення мети. Зазвичай такі студенти відрізняються волелюбністю, діловим підходом до справ, волелюбністю й здатністю до співробітництва, вони завжди з цікавістю намагаються виконувати завдання, як правило ідеально й продуктивно, а також мають здатність до відстоювання своєї думки, самостійні й рішучі, мають добре розвинуті інтелектуальні здібності.

Загалом, можемо стверджувати, що майбутні психологи із низьким рівнем самооцінки проявили тенденцію до частково усвідомленої чи неусвідомленої (слабо розвиненої) ПІ, 66% досліджуваних із низьким рівнем самооцінки проявили часткову усвідомленість ПІ; 33% – неусвідомлену чи слабо розвинену ПІ. В досліджуваних із низьким рівнем самооцінки переважають такі типи спрямованості як спрямованість «на себе» й «на завдання». Майбутні психологи із високим рівнем самооцінки демонструють усвідомлену й частково усвідомлену ПІ майже у рівних співвідношеннях (42% – притаманна усвідомлена; 47% частково усвідомлена та лише 11% неусвідомлена).

Майбутні психологи із високим рівнем самооцінки найбільшою мірою проявляють високі результати за наступними компонентами професійної ідентичності: мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-практичний, проектно-поведінковий. Такі результати засвідчують про те, що майбутні психологи, яким притаманна висока самооцінка, активно виявляють потребу у самореалізації в обраній професії та надають їй важливого значення, зокрема це свідчить про сформованість ПЦО; складають професійні плани на майбутнє, проявляють прагнення до успіху в обраній професійній діяльності; активно використовують

набуті професійні компетентності, знання та надають значущості роботі психолога.

Аналізуючи типи спрямованості особистості в майбутніх психологів із високою самооцінкою можемо відмітити несуттєву відмінність в результатах, однак найбільшою мірою досліджувані із високим рівнем самооцінки спрямовані на взаємодію та на завдання, у них спрямованість на себе проявляється рідше.

Результати дослідження самооцінки (за С. Будассі) дозволили зробити нам наступні висновки: низький рівень самооцінки зафіксовано у 15% майбутніх психологів, що може свідчити про негативний зв'язок між «Я»-ідеальним та «Я»-реальним, середній рівень самооцінки характерний 37,5% студентам, та 47,5% респондентів виявили тенденцію до завищеної самооцінки.

Проведене нами емпіричне дослідження з використанням статистичної обробки даних (кластерного аналізу), де за основу брались середні показники використаних нами методик, дозволило виокремити три групи студентів (три кластери: I – 10; II – 21; III – 9 студентів) та з'ясувати психологічні особливості ПЦО майбутніх психологів.

I - 25 % майбутніх психологів мають високий рівень сформованості ПЦО, прагнуть отримати професію психолога, підвищують власну освіченість та ефективність, їм притаманна активна професійна позиція, професійна спрямованість, їм притаманна усвідомлена III, переважно спрямовані на взаємодію та на завдання, у них високий рівень сформованості таких компонентів III як мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-практичний, проектно-поведінковий. Пріоритетними для них є цінності розвитку, цікава робота та освіченість, вони наполегливо йдуть до мети отримання професії, яка для них є цікавою, також прагнуть до особистісного розвитку, самореалізації. У них висока мотивація до саморозвитку та самореалізації у професійній діяльності; активна професійна позиція, готовність діяти активно по відношенню до професії як сфери значущої діяльності, мають плани щодо професійного розвитку; декларація їх цінностей, інтегрована у спілкування та професійну діяльність.

II - 52,5 % майбутнім психологам притаманний середній рівень сформованості ПЦО, їм характерна наявність позитивного зв'язку між «Я»-ідеальним та «Я» - реальним, їм притаманна частково усвідомлена III, середній рівень самооцінки, спрямовані на взаємодію та на себе, намагаються досягти успіху в навчанні, діяльнісно-практичний компонент сформований недостатньо, мотиваційно-ціннісний та проєктивно-поведінковий компоненти загалом сформовані, вони хочуть здобути професійні компетентності й намагаються їх застосовувати, однак до кінця ще себе не можуть уявити в майбутньому психологом, мають деякі певні сумніви у правильності вибору професійної діяльності,

III – 22,5 % досліджуваних мають недостатньо сформований рівень ПЦО, про що свідчить їх низький рівень самооцінки, невпевненість у собі, неадекватну оцінку власного «Я», їм притаманна частково усвідомлена III та неусвідомлена III, вони менш ініціативні та сумніваються у власних силах, переважно спрямовані на себе, виявляють пасивність до професійної самореалізації, у них не сформовано мотиваційно-ціннісний та проєктивно-поведінковий компоненти III, не виявлено потреби у реалізації в професії психолога, мають сумніви із приводу обраної ними професійної діяльності, чи замислюються про її зміну й поки не здатні асоціювати себе із обраною професією психолога.

Висновки до другого розділу

Емпірично досліджено психологічні особливості ПЦО майбутніх психологів. Проведене нами емпіричне дослідження психологічних особливостей ПЦО майбутніх психологів у якому прийняли участь 40 здобувачів вищої освіти 3-4 курсів спеціальності 053 «Психологія» ЛьвДУВС, дозволило сформулювати наступні висновки:

Більшість досліджуваних майбутніх психологів прагнуть отримати цікаву професію, підвищити власну освіченість та ефективність у справах, що є важливими особливостями ПЦО психолога. Також, для них важливими є такі

цінності як свобода, кохання, чуйність та сміливість у відстоюванні власних думок, що демонструє особистісну зрілість, вміння розставляти власні пріоритети у житті. Варто зазначити, що цінності розвитку, раціональності й матеріальної забезпеченості власного життя, дозволяють охарактеризувати майбутніх психологів як людей, які ставляться до життя серйозно, та прагнуть активно просуватися у ньому.

Рівень розвитку ПІ в досліджуваних нами майбутніх психологів сформований на наступних трьох рівнях: високому (у 32,5% студентів), середньому (55%) та низькому (12,5%). Відтак, можемо констатувати, що у більш ніж 80% майбутніх психологів прослідковується розвиток ПІ у обраній ними професійній діяльності, а 12,5% студентам або мають сумніви із приводу обраної ними професійної діяльності, або замислюються про її зміну, чи поки не здатні асоціювати себе із обраною професією.

Досліджуваним майбутнім психологам найбільш притаманною є спрямованість на взаємодію (45%), у 30% - констатовано спрямованість на себе, 35 % - на завдання.

Проведене нами емпіричне дослідження з використанням статистичної обробки даних (кластерного аналізу), де за основу брались середні показники використаних нами методик, дозволило виокремити три групи студентів та з'ясувати психологічні особливості ПЦО майбутніх психологів.

I група - 25 % майбутніх психологів мають високий рівень сформованості ПЦО, прагнуть отримати професію психолога, підвищують власну освіченість та ефективність, їм притаманна активна професійна позиція, професійна спрямованість, їм притаманна усвідомлена ПІ, переважно спрямовані на взаємодію та на завдання, у них високий рівень сформованості таких компонентів ПІ як мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-практичний, проектно-поведінковий. Пріоритетними для них є цінності розвитку, цікава робота та освіченість, вони наполегливо йдуть до мети отримання професії, яка для них є цікавою, також прагнуть до особистісного розвитку, самореалізації. У них висока мотивація до саморозвитку та самореалізації у професійній діяльності; активна

професійна позиція, готовність діяти активно по відношенню до професії як сфери значущої діяльності, мають плани щодо професійного розвитку; декларація їх цінностей, інтегрована у спілкування та професійну діяльність.

II група - 52,5 % майбутнім психологам притаманний середній рівень сформованості ПЦО, їм характерна наявність позитивного зв'язку між «Я»-ідеальним та «Я» - реальним, їм притаманна частково усвідомлена ПІ, середній рівень самооцінки, спрямовані на взаємодію та на себе, намагаються досягти успіху в навчанні, діяльнісно-практичний компонент сформований недостатньо, мотиваційно-ціннісний та проектно-поведінковий компоненти загалом сформовані, вони хочуть здобути професійні компетентності та намагаються їх застосовувати, однак до кінця ще себе не уявляють в майбутньому психологом, мають деякі сумніви в правильності вибору професійної діяльності,

III група – 22,5 % досліджуваних мають недостатньо сформований рівень ПЦО, про що свідчить їх низький рівень самооцінки, невпевненість у собі, неадекватну оцінку власного «Я», їм притаманна частково усвідомлена ПІ та неусвідомлена ПІ, вони менш ініціативні та сумніваються у власних силах, переважно спрямовані на себе, виявляють пасивність до професійної самореалізації, у них не сформовано мотиваційно-ціннісний та проектно-поведінковий компоненти ПІ, не виявлено потреби у реалізації в професії психолога, мають сумніви із приводу обраної ними професійної діяльності, чи замислюються про її зміну й поки не здатні асоціювати себе із обраною професією психолога.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

3.1. Професійне становлення майбутнього психолога в контексті формування професійно-ціннісних орієнтацій

Становлення компетентного психолога у ЗВО є складним, структурованим і багаторівневим процесом. Професійне становлення, як комплексне формування у майбутніх психологів професійної спрямованості, компетентності та соціальних, особистісно-значущих з професійної точки зору якостей, сприяє їх підготовці до постійного професійного зростання та пошуку якнайкращого результату своєї діяльності в умовах майбутньому відповідно до їх індивідуально-психологічних якостей.

Вважаємо за доцільне розглядати проблему професійно-компетентнісного становлення майбутнього психолога в контексті впливу його власних ПЦО на вирішення професійно-значущих завдань, які поступово ускладнюються та сприяють оволодінню необхідною сукупністю важливих навичок та компетентностей.

У процесі фахової психологічної освіти встановлюються і формуються найважливіші характеристики, що визначають особливості розвитку компетентності психолога, його особистісної професійної позиції в цілому. Це яскраво продемонстрували наукові дослідження В. Панка, В. Рибалки, Т. Титаренко, Н. Чепелевої та ін. [5; 23; 42].

Формування професійних компетенцій майбутніх психологів включає мотиваційний, інструментальний, оцінно-змістовий, індивідуально-психологічний й конативний компоненти [5; 23].

Водночас деякі дослідники до основних структурних елементів професійної компетентності майбутніх психологів відносять ефективно усвідомлені теоретичні знання, набуті в процесі навчання, практичні навички та особистісні якості та характеристики майбутнього психолога. Дослідники зазначають, що значення таких умінь для професійної діяльності взаємно зумовлюється їхніми основними функціями, якими визначаються: професійне самовизначення,

професійна самомотивація, самонавчання та професійне вдосконалення, професійна самореалізація [5; 23].

Зміст професійної підготовки психолога визначається освітньо-професійною програмою, що дозволяє стандартизувати процес професійної підготовки, забезпечує наступність на різних етапах підготовки та сприяє підвищенню її якості. Програма підготовки висуває високі вимоги до навчального процесу студентів-психологів та відповідного рівня кваліфікації майбутнього фахівця. У процесі навчання у ЗВО майбутні психологи набувають теоретичних знань, практичних умінь і навичок, професійних компетенцій. Вони формують професійну орієнтацію та уявлення про сферу професії психолога. За правильного здобуття фахової вищої освіти відбувається особистісне зростання студентів, що визначає їх майбутню життєздатність і сучасну конкурентоспроможність на ринку праці [5; 23].

Серед численних проблем професійної підготовки психологів можна виділити дві взаємопов'язані. Перша проблема -- стосується ефективного засвоєння спеціально-психологічних дисциплін і формування науково-психологічної позиції спеціаліста. Вирішення другої -- спрямоване на формування у майбутнього психолога особливих рис особистісного та морально-духовного характеру, найбільш необхідних для майбутньої професійної діяльності. Домінуючим чинником тут є ступінь сприйняття себе як професіонала та глибина розуміння професійно-етичних стандартів [33].

Тому унікальність об'єкта психологічного впливу і специфіко-технологічних прийомів дозволяють психологу повніше і глибоко проникати у внутрішній світ іншої людини, тісно з нею співпрацювати (максимально обережно, не завдаючи шкоди клієнту) в процесі творення унікального життєвого шляху. Водночас орієнтація професійної діяльності на особливі потреби посилює ідентифікацію та уявлення майбутнього психолога про себе та свої здатності до надання психологічної допомоги, що ґрунтується на відповідальності за професійні дії.

На формування професійної компетентності майбутніх психологів у ЗВО суттєво впливає сформованість їх ПЦО як сукупність професійно значущих знань, умінь і ціннісних відносин майбутнього психолога, які сприяють особистісно-професійному вдосконаленню та здійсненню ефективної професійної діяльності. Формування ПЦО майбутніх психологів відбувається у процесі опануванні навчальних дисциплін. Сформовані у процесі фахової підготовки ПЦО інтегруються в ціннісно-смыслову сферу особистості майбутнього психолога [17].

Професійна підготовка майбутнього психолога у ЗВО розглядається нами як цілісний процес із очікуваними реальними особистісними змінами, спричиненими ефективними соціальними психолого-педагогічними впливами, спеціально організованою та професійно орієнтованою та самовмотивованою навчальною діяльністю, яка повністю спрямована на самовдосконалення, саморозвиток і самореалізацію особистості в майбутній професійній діяльності. Професійна компетентність майбутнього психолога виступає якісним ресурсом та власними знаннями у процесі прийняття ефективних професійних рішень [30].

Варто зазначити, що відмінності в рівнях особистісних пріоритетів щодо визначення ПЦО у майбутніх психологів спостерігаються під час переходу із першого на четвертий курс і безпосередньо пов'язані зі змінами змісту спеціальних дисциплін та становленням та формуванням професійної позиції на певному етапі фахової підготовки у ЗВО [37].

У процесі професійної підготовки психолога слід враховувати, що в цілому структура ціннісних орієнтацій студентів, і зокрема ПЦО, досить рухлива і може змінюватися за допомогою педагогічного впливу.

Водночас усвідомлення викладачами того, що програми професійної підготовки майбутніх психологів впливають на формування їхньої професійної майстерності, дозволяє забезпечити ефективність фахової підготовки.

3.2. Шляхи формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів в умовах ЗВО

У практиці професійної підготовки майбутніх психологів у ЗВО виникають певні труднощі, пов'язані з визначенням шляхів і засобів формування їх професіоналізму. Зокрема, важливо забезпечити педагогічні умови, що сприяють цьому процесу, оптимальні умови для розвитку ПЦО у майбутніх психологів, їхньої самооцінки, ціннісного ставлення до власного професійного саморозвитку як важливої характеристики професіоналізму, і водночас педагогічні умови, що сприяють формуванню професіоналізму майбутніх психологів [12].

Формування успішної професійної підготовки майбутніх психологів можливе лише на основі комплексного розгляду особистісної сфери як предиктора орієнтації ПЦО та умов професійної підготовки майбутнього психолога у ЗВО. Ці умови відіграють роль причинності як сукупності обставин, що передують у часі функціонуванню фахівця в професії, але не вичерпують повністю комплексного формування «особистості психолога» [37, с. 98].

Проблеми формування професійної підготовки та ціннісного ставлення до професійного саморозвитку особистості стали об'єктом наукових досліджень таких вітчизняних учених, як І. Зязюн, В. Лісовський, В. Семиченко та ін. Слід зазначити, що врахування суб'єктної парадигми обумовлює необхідність перегляду наявних у психолого-педагогічних наукових джерелах думок про пояснювальні принципи механізмів розвитку оцінного ставлення особистості.

На нашу думку, пошук останніх повинен зосереджуватися навколо тих внутрішніх детермінант, вплив яких на становлення й перебіг ПЦО особистості видається найбільш імовірним.

ПЦО майбутнього психолога безпосередньо пов'язані з мотиваційною сферою і потребами особистості та виступають своєрідним регулюючим фактором життєдіяльності. Тому підготовка на належному рівні професійного розвитку та ціннісного ставлення майбутніх психологів до професійного саморозвитку є передумовою підвищення рівня мотиваційної складової

підготовки до професійної діяльності, що впливає на формування професіоналізму студентів під час навчання, їх професійну кар'єру.

Комплексний аналіз наукових джерел з проблематики ПЦО свідчить, що проблема організації педагогічного процесу на аксіологічних засадах належить до актуальних проблем сучасної психолого-педагогічної науки. Окремі аспекти цієї проблеми висвітлені в працях відомих вчених Ю. Бабанського, Г. Костюка, В. Краєвського, О. Музиченко та ін.

Базові принципи ціннісної проблематики в освітній сфері розкрито в наукових наробках О. Вишневського, В. Галузинського, М. Євтуха, О. Савченко.

Проте серед педагогічних досліджень із проблем формування ПЦО немає систематизованих, у яких науково обґрунтовано систему цілісного педагогічного процесу формування професіоналізму майбутніх психологів на аксіологічних засадах.

Аналіз наукових розвідок з досліджуваної теми дав змогу виявити низку проблем у навчальному процесі професійної підготовки майбутніх психологів. Більшість майбутніх психологів не усвідомлюють, наскільки їхня професія відповідає життєвим цінностям. Крім того, цінність професійного розвитку не завжди представлена в системі цінностей студентів ЗВО. Результатом недостатнього усвідомлення може бути дезінтеграція системи ПЦО у переважній більшості студентів. виправити ситуацію, на нашу думку, можна шляхом перегляду пріоритетів професійного розвитку та усвідомлення майбутніми психологами своєї важливості в житті [27].

Розвиток особистості майбутнього психолога та його особистісна підготовка визначаються рівнем його соціальної активності та продуктивності. Вступ до навчального закладу змінює соціальний статус особистості, соціальні функції, види діяльності, стимулює соціальний розвиток майбутніх психологів, включення їх у різні сфери суспільних відносин і майбутню діяльність як психолога, що потребує мобілізації внутрішніх ресурсів і здібностей. особистості та призводить до переоцінки багатьох власних цінностей [37].

У результаті починають формуватися цінності професійного життя психолога: конфіденційність, етичне та гуманне ставлення до людей тощо. Обґрунтованість і розвиненість змісту системи та засобів засвоєння ПЦО як регулятора діяльності та самодіяльності особистості підтверджено розробкою основних теоретико-методологічних положень концепції особистісно орієнтованої освіти І. Беха та М. Боришевського [2]. Дослідники показують, що формування ціннісного ставлення студентів до професії, до власного професійного саморозвитку стимулює формування їх професіоналізму. ПЦО, вкорінюючись в структурі самосвідомості майбутнього психолога, виступають адекватним орієнтиром: морально значуща і відповідально активна особистість є соціокультурною основою трансформації внутрішніх властивостей особистості в реальність її вчинків та духовно-моральної поведінки загалом (І. Бех) [2].

Як зазначає М. Боришевський [4], діяльність будь-якого рівня, навіть найпростішого, мотивується певним чинником, цінністю, тобто тим, що має певну вартість для суб'єкта. ПЦО є однією з основних детермінант самоактивності особистості в освітньому процесі, яка внутрішньо визначає її спрямованість і зміст [4].

Становлення ПЦО є ефективним інструментом формування професіоналізму майбутніх психологів. З цих положень випливає припущення про те, що процес засвоєння ПЦО в освітньому процесі можливий шляхом виявлення та створення психолого-педагогічних умов, за яких ці цінності набувають цілісного і значущого системного характеру та здійснюють регулюючий вплив на самостійність майбутнього психолога.

Отже, основними етапами формування ПЦО майбутніх психологів можна вважати наступні:

- 1) усвідомлення власної системи ціннісних орієнтацій, встановлення пріоритетів;
- 2) усвідомлення рівня збігу власних ціннісних орієнтацій із ПЦО фахівця-психолога;

3) аналіз шляхів формування системи цінностей кожного студента, де належне місце посідає професійний саморозвиток, цінності професійного саморозвитку;

4) аналіз власного досвіду утвердження засвоєних оціночних установок та їх відповідності особистісним і професійним переконанням;

5) виявлення наявності в мотиваційній системі майбутнього психолога несумісних систем цінностей, декларованих і реальних;

6) усвідомлення перешкод на шляху розвитку ПЦО майбутнього психолога;

7) визначення місця цінностей професійного саморозвитку в ієрархії ПЦО майбутнього психолога;

8) змістове визначення кожним студентом смислу життя та ціннісних орієнтацій відповідно обраного студентом сенсу життя вимогам професії психолога його можливостям та індивідуальності [34].

З метою поетапної реалізації завдань формування ПЦО майбутнього психолога доцільним є впровадження спецкурсу «Професійно-ціннісні орієнтації майбутнього психолога», в основу якого має бути покладено розуміння формування професіоналізму майбутнього психолога як цілісного педагогічного процесу НПП, який спрямований на засвоєння знань про основи професіоналізму психолога, розвиток готовності до вирішення професійних завдань і виховання особистісних якостей, важливих для набуття професіоналізму в умовах спеціально створеного освітнього середовища в ЗВО.

Основними концептуальними засадами мають бути такі положення:

- у центрі освітнього процесу перебуває особистість студента, визначальним фактором її розвитку є формування професіоналізму в умовах ЗВО;

- формувальний вплив ПЦО майбутніх психологів відбувається із урахуванням потенційного та реального рівнів підготовки їх професіоналізму;

- оцінка не лише формального результату, а й зусиль, які докладаються викладачами та студентами для формування професіоналізму конкретного майбутнього психолога;

- сформованість у свідомості викладачів ЗВО пріоритетності формування професіоналізму майбутніх психологів під час професійної підготовки [39].

Ці положення знаходять своє втілення в конкретній теоретико-методичній підготовці викладачів і студентів до формування професіоналізму, створенні відповідного соціокультурного середовища, оптимізації науково-методичного забезпечення процесу професійної підготовки та розвитку професіоналізму майбутніх психологів та надалі психолого-педагогічному супроводі процесу вдосконалення особистості [39].

Необхідною умовою свідомого і конкретного формування професіоналізму майбутніх психологів є навчання і подальший продуктивно-творчий розвиток суб'єкт-суб'єктної взаємодії, співпраці та співтворчості НПП і майбутніх психологів.

Теоретична частина спецкурсу має бути спрямована на засвоєння знань майбутніх психологів із проблеми цінностей та ПЦО. Основою практичних занять має стати фактор формування системи самопізнання як головної складової інтеграції психологічних знань у свідомість майбутнього психолога, на основі якої здійснюється передача цінностей у діях, підвищення самостійності діяльності та особистісно-професійного зростання, що також означає розширення змісту професійної підготовки майбутнього психолога [39].

Залежно від форм організації практична частина спецкурсу може бути однією з модифікацій тренінгів зі збереженням усіх його характеристик і принципів. Від того, наскільки зовнішні виховні впливи відповідають завданням і змісту самоосвіти майбутніх психологів, залежатиме ефективність їх профпідготовки.

Процес формування професіоналізму майбутніх психологів на ПЦО засадах має базуватися на таких педагогічних принципах: взаємодії та інтелектуальної співтворчості, діалогізації навчального процесу, активності у професійному спілкуванні тощо. Ця підготовка має ґрунтуватися на усвідомленні НПП першочергового завдання освітньої системи: виховання справжнього професіонала – психолога [39].

Отже, за таких умов можливий успішний процес підготовки ПЦО майбутніх психологів, які виступають для них стратегічними цілями професійної діяльності, посідають значне місце в мотиваційно-регулятивній системі поведінки та професійної діяльності та впливають на зміст і спрямованість їхніх потреб, мотивацій та інтересів. Особливо важливим є врахування реального рівня професіоналізму майбутніх психологів, їх особистісного потенціалу до особистісно-професійного розвитку та готовність до професійної діяльності.

Висновки до третього розділу

У розділі обгрунтовано напрями формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів у процесі фахової підготовки. Проблема організації педагогічного процесу на аксіологічних засадах належить до актуальних проблем сучасної психолого-педагогічної науки. Сформовані у процесі фахової підготовки ПЦО інтегруються в ціннісно-смыслову сферу особистості майбутнього психолога.

У процесі професійної підготовки психолога слід враховувати, що в цілому структура ціннісних орієнтацій студентів, і зокрема ПЦО, досить рухлива і може змінюватися за допомогою педагогічного впливу.

З метою реалізації завдань формування ПЦО майбутнього психолога доцільним є впровадження спецкурсу «Професійно-ціннісні орієнтації майбутнього психолога», у основу якого має бути покладено розуміння формування професіоналізму майбутнього психолога як цілісного педагогічного процесу, який спрямований на засвоєння основ професіоналізму психолога, розвиток готовності до вирішення професійних завдань і виховання особистісних якостей, важливих для набуття професіоналізму в умовах спеціально створеного освітнього середовища ЗВО.

Процес формування професіоналізму майбутніх психологів на ПЦО засадах має базуватися на таких педагогічних принципах: взаємодії та інтелектуальної співтворчості, діалогізації навчального процесу, активності у професійному спілкуванні тощо. Ця підготовка має ґрунтуватися на усвідомленні НПП

першочергового завдання освітньої системи: виховання справжнього професіонала – психолога.

ВИСНОВКИ

Теоретико-емпіричне вивчення проблеми психологічних особливостей ПЦО майбутніх психологів дозволило сформулювати наступні висновки:

Теоретично проаналізовано роль ПЦО у структурі особистості. Під ціннісно-сисловою сферою більшість дослідників розуміють психологічний конструкт, який містить два основних компоненти: ціннісні орієнтації й систему особистісних смислів. Ціннісні орієнтації є психологічним механізмом цінностей і володіють усіма властивостями психологічних механізмів. Ціннісні орієнтації, визначають центральну позицію особистості, впливають на спрямованість і зміст соціальної діяльності, загальний підхід до світу й особистості, визначають зміст і спрямованість соціальної позиції особистості у поведінці, дії та напрямок професійної діяльності. ПЦО дослідники розглядають як відношення індивіда до цінностей професійної діяльності, що відбувається через оцінку та переживання сенсу цінностей, які визначають професійну діяльність людини на даний момент і в майбутньому. ПЦО є важливою складовою у формуванні особистості фахівця, оскільки дають змогу визначити спрямованість і рівень діяльності особистості, а також суттєво впливають на професійні якості. ПЦО виступають внутрішнім, емоційно керованим регулятором діяльності професіонала та соціально детермінованими, оскільки діяльність фахівця підпорядкована різним приписам і вимогам.

На основі наукових досліджень виокремлено особливості становлення ПЦО сучасної студентської молоді. ПЦО розвиваються у взаємодії особистості та професійної діяльності, що зумовлює взаєморозвиток і забезпечує якісне виконання фахівцем професійних завдань. ПЦ є основним підґрунтям професійного розвитку особистості, усвідомленого процесу підвищення компетентності як у власній діяльності, так і в особистій програмі реалізації в житті. Професійний розвиток є результатом соціальної взаємодії фахівця з конкретним соціальним середовищем, а також реалізації власних потреб у розвитку особистісних якостей, що гарантують професійну діяльність та успіх у ній.

Проаналізовано специфіку розвитку ПЦО майбутніх психологів в процесі їх професіоналізації. В період навчання у ЗВО триває активне формування ціннісно-сміслової сфери особистості студентів-психологів: трансформуються ціннісні орієнтації, установки та самосвідомість. Будучи одним із центральних утворень особистості, ПЦО відіграє надзвичайно важливу роль у регуляції професійної діяльності психолога, підпорядковуючи собі дію інших рівнів системи особистості. Ієрархія цінностей, сформована в процесі професійного становлення психолога, впливатиме на його поведінку в суспільстві в цілому, і в професійному співтоваристві зокрема, змінюватиметься в процесі життєдіяльності під впливом різних факторів, забезпечуючи наступність розвитку його як особистості, виконуючи функції раціоналізації й регуляції професійної діяльності. Важливе значення для майбутніх психологів, має зрушення ціннісних пріоритетів у бік саморозвитку, самореалізації та гуманістичних цінностей, що дозволяє вивести ефективність вищої освіти на новий рівень та підготувати конкурентоспроможних спеціалістів.

Емпірично досліджено психологічні особливості ПЦО майбутніх психологів. Проведене нами емпіричне дослідження психологічних особливостей ПЦО майбутніх психологів у якому прийняли участь 40 здобувачів вищої освіти 3-4 курсів спеціальності 053 «Психологія» ЛьвДУВС, дозволило отримати наступні результати. Більшість досліджуваних майбутніх психологів прагнуть отримати цікаву професію, підвищити власну освіченість та ефективність у справах, що є важливими особливостями ПЦО психолога. Також, для них важливими є такі цінності як свобода, кохання, чуйність та сміливість у відстоюванні власних думок, що демонструє особистісну зрілість, вміння розставляти власні пріоритети у житті. Варто зазначити, що цінності розвитку, раціональності й матеріальної забезпеченості власного життя, дозволяють охарактеризувати майбутніх психологів як людей, які ставляться до життя серйозно, та прагнуть активно просуватися у ньому. Рівень розвитку ПЦО в досліджуваних нами майбутніх фахівців-психологів сформований на наступних трьох рівнях: високому (у 32,5% студентів), середньому (55%) та низькому

(12,5%). Відтак, можемо констатувати, що у більш ніж 80% майбутніх психологів прослідковується розвиток ПІ у обраній ними професійній діяльності, а 12,5% студентам або мають сумніви із приводу обраної ними професійної діяльності, або замислюються про її зміну, чи поки не здатні асоціювати себе із обраною професією. Досліджуваним майбутнім психологам найбільш притаманною є спрямованість на взаємодію (45%), у 30% - констатовано спрямованість на себе, 35 % - на завдання. Проведене нами емпіричне дослідження із використанням статистичної обробки даних (кластерного аналізу), де за основу брались середні показники використаних нами методик, дозволило виокремити три групи студентів та з'ясувати психологічні особливості ПЦО майбутніх психологів.

I група - 25 % майбутніх психологів мають високий рівень сформованості ПЦО, прагнуть отримати професію психолога, підвищують власну освіченість та ефективність, їм притаманна активна професійна позиція, професійна спрямованість, їм притаманна усвідомлена ПІ, переважно спрямовані на взаємодію та на завдання, у них високий рівень сформованості таких компонентів ПІ як мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-практичний, проектно-поведінковий. Пріоритетними для них є цінності розвитку, цікава робота та освіченість, вони наполегливо йдуть до мети отримання професії, яка для них є цікавою, також прагнуть до особистісного розвитку, самореалізації. У них висока мотивація до саморозвитку та самореалізації у професійній діяльності; активна професійна позиція, готовність діяти активно по відношенню до професії як сфери значущої діяльності, мають плани щодо професійного розвитку; декларація їх цінностей, інтегрована у спілкування та професійну діяльність.

II група - 52,5 % майбутнім психологам притаманний середній рівень сформованості ПЦО, їм характерна наявність позитивного зв'язку між «Я»-ідеальним та «Я» - реальним, їм притаманна частково усвідомлена ПІ, середній рівень самооцінки, спрямовані на взаємодію та на себе, намагаються досягти успіху в навчанні, діяльнісно-практичний компонент сформований недостатньо, мотиваційно-ціннісний та проектно-поведінковий компоненти загалом

сформовані, вони хочуть здобути професійні компетентності та намагаються їх застосовувати, однак до кінця ще себе не уявляють в майбутньому психологом, мають деякі сумніви в правильності вибору професійної діяльності,

III група – 22,5 % досліджуваних мають недостатньо сформований рівень ПЦО, про що свідчить їх низький рівень самооцінки, невпевненість у собі, неадекватну оцінку власного «Я», їм притаманна частково усвідомлена III та неусвідомлена II, вони менш ініціативні та сумніваються у власних силах, переважно спрямовані на себе, виявляють пасивність до професійної самореалізації, у них не сформовано мотиваційно-ціннісний та проектно-поведінковий компоненти III, не виявлено потреби у реалізації в професії психолога, мають сумніви із приводу обраної ними професійної діяльності, чи замислюються про її зміну й поки не здатні асоціювати себе із обраною професією психолога.

Обґрунтовано напрями формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх психологів у процесі фахової підготовки. У процесі професійної підготовки психолога слід враховувати, що в цілому структура ціннісних орієнтацій студентів, і зокрема ПЦО, досить рухлива і може змінюватися за допомогою педагогічного впливу. Проблема організації педагогічного процесу на аксіологічних засадах належить до актуальних проблем сучасної психолого-педагогічної науки. Сформовані у процесі фахової підготовки ПЦО інтегруються в ціннісно-сміслову сферу особистості майбутнього психолога. З метою поетапної реалізації завдань формування ПЦО майбутнього психолога доцільним є впровадження спецкурсу «Професійно-ціннісні орієнтації майбутнього психолога», в основу якого має бути покладено розуміння формування професіоналізму майбутнього психолога як цілісного педагогічного процесу, який спрямований на засвоєння знань про основи професіоналізму психолога, розвиток готовності до вирішення професійних завдань і виховання особистісних якостей, важливих для набуття професіоналізму в умовах спеціально створеного освітнього середовища в ЗВО.

Процес формування професіоналізму майбутніх психологів на ПЦО засадах має базуватися на педагогічних принципах: взаємодії й інтелектуальної співтворчості, діалогізації навчального процесу, активності у професійному спілкуванні тощо. Ця підготовка має ґрунтуватися на усвідомленні педагогами першочергового завдання освітньої системи: виховання справжнього професіонала – психолога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієвська-Семенюк О. П. Формування професійної ідентичності майбутніх психологів. Вісник Львівського Державного університету безпеки життєдіяльності, № 21, 2020, Львів. С. 102-106.
2. Антонова Н.О. Спрямованість особистості та мотивація професійного становлення студентів психологічного факультету. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т. 7. Вип. 19. Київ, 2009. С. 28–31.
3. Бакуменко Т.К., Доля І.В., Холостенко Ю.В. Життєві цінності та орієнтації як чинник розвитку педагога. Духовність особистості: методологія, теорія і практика : збірник наукових праць. Сєверодонецьк, 2021. № 3(102). С. 6–16.
4. Балл Г. О. Особистісна свобода і гуманізація освіти. Практична психологія та соціальна робота. 2001. № 1. С. 2–5.
5. Бех І. Д. Цінність як ядро особистості. Цінності освіти і виховання / За заг. ред. О. В. Сухомлинської. Київ: 1997. С. 8–11.
6. Блискун О.О. Дослідження проблем сучасної молоді: соціологічні та психологічні аспекти. Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т. ІХ, Вип. 13. Київ ; Ніжин : ПП Лисенко, 2020. С. 26–37.
7. Бліхар М.П. Духовні цінності студентської молоді у сучасному українському суспільстві : дис. ... канд. соціол. н. Львів, 2018. 271 с
8. Бех І. Д., Павелків Р. В. Ціннісна система як критерій особистісного виміру. *Українська психологія: сучасний потенціал*. Київ : Вид. Док-К, 1996. Т. 1. С. 68-76.
9. Боришевський М. Дорога до себе. Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія. Київ: Академвидав, 2010. 416 с.
10. Боришевський М. Й. Духовність особистості : соціально - психологічна сутність, детермінанти становлення та розвитку. Проблеми загальної та

- педагогічної психології : збірн. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2007. Т. IX. ч. 5. С. 25–32.
- 11.Вакуленко В.М., Стягунова О. Роль гендерного аспекту у формуванні ціннісних орієнтацій на ідеях народної педагогіки майбутніх педагогів. Духовність особистості: методологія, теорія і практика : збірник наукових праць. Сєверодонецьк, 2010. № 2(37). С. 44–54.
- 12.Васютинський В. О. Ціннісно–орієнтаційні площини сучасного українського суспільства. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. Київ, 2006. Т. VIII. Вип. 6. С. 40–46.
- 13.Вілюжаніна Т.А. Динаміка ціннісно-сміслової сфери особистості в процесі професійного становлення майбутніх психологів : Автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2006. 22 с.
- 14.Вініченко А.А. Формування ціннісних орієнтацій у студентів закладів вищої освіти у сучасному соціокультурному просторі. Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки». 2017. Вип. 4. С. 24–32.
- 15.Вінтюк Ю.В. Професійна компетентність майбутніх психологів: сутність і можливості формування. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2016. № 4. С. 36–47
- 16.Волошина В. В. Психологічні технології підготовки майбутніх психологів : монографія. Вінниця : ТОВ “Нілан - ЛТД”, 2015. 391 с.
- 17.Вигівська О. Чинники формування професійної ідентичності студентів. Психологічні дослідження : наук. прац. викладачів та студентів соц.-псих. факультету. Вип. 9. 2017.
- 18.Галян І.М. Психологія ціннісно-сміслової саморегуляції майбутніх педагогів : дис. ... д-ра психол. н. Київ, 2017. 532 с.
- 19.Гарькавець Н.С. Психологічні особливості системи цінностей студентської молоді : дис. ... к. психол. н. Луганськ, 2014. 200 с.
- 20.Гірняк А., Вовк М. Психологічні особливості становлення і розвитку професійної Я-концепції студентів ЗВО. Рекомендовано до видання

- Вченою радою факультету психології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 3 від 28.10. 2021 року). С. 34-36.
- 21.Горецька О. В., Колпакчи О. С. Місце професійних ціннісних орієнтацій у структурі особистості. Психологія особистості. Випуск 28. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 59-62. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.28.9>
- 22.Гріньова О. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій особистості в пізньому юнацькому віці. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Психологія». 2018. С. 9-13.
- 23.Євдокимова Н. О. Технології моделювання та проектування розвитку особистості студента: науково-методичні рекомендації. Миколаїв : Іліон, 2014. 180 с.
- 24.Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості : монографія. Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2009. 512 с.
- 25.Католик Г. В. Онтогенетичний підхід у контексті сучасного розуміння динаміки формування Я-концепція практичного психолога. Психологія і особистість. 2016. № 1 (9) С.174-183
- 26.Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. Київ: ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. 200 с.
- 27.Корнієнко І. О. Особистісні цінності у структурі життєвого світу юнаків. Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ : Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2013. В. 18. Ч. 1. С. 162–172.
- 28.Максименко К. С. Психічні стани як вияв існування особистості. *Наукові записки*. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України; за ред. С. Д. Максименка. Вип. 26. Київ, 2005. С. 62-67.
- 29.Михайлишин У.Б. Соціально-психологічні засади функціонування цінностей у студентських групах в умовах освітнього середовища : дис. д-ра психол. н. Сєверодонецьк, 2018. 525 с.

30. Місенг Д.В. Вплив ціннісних орієнтацій на стиль життя особистості : дис. ... канд. психол. н. Київ, 2020. 286 с.
31. Молчанюк О.В. Гармонійна взаємодія людини та природи як основа виховання в особистості ціннісного ставлення до природи. Духовність особистості: методологія, теорія і практика : збірник наукових праць / гол. ред. : Г.П. Шевченко. Луганськ : Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2019. Вип. 1(88). С. 98–114
32. Мосол Н.О. Формування особистісної готовності до вибору професії психолога: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07. Київ, 2009. 20 с.
33. Основи соціальної психології: навчальний посіб. / За ред. М. М. Слюсаревського. Київ: Міленіум, 2008. 495 с.
34. Остапйовський О. І. Професійна ідентичність у становленні особистості. Педагогічний пошук. №3 (107). 2022. С. 14-16.
35. Охріменко З. В. Ціннісне ставлення до вибору майбутньої професії як умова ефективного професійного самовизначення учнів. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіту. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2020 рік НАІР, м. Івано-Франківськ, Україна, С. 159-163. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730063>
36. Панок В.Г. Титаренко Т.М. Чепелева Н.В. та ін. Основи практичної психології. Підручник для студентів вищих закладів освіти. Київ.: Либідь, 1999. 533 с.
37. Перетятко Л. Г., Тесленко М. М. Професійна самоідентичність майбутніх психологів у закладах вищої освіти. Психологія і особистість : наук. журнал / Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Київ ; Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. Вип. 2 (22). С. 139-152.
38. Піковець Н. Ціннісні орієнтації майбутніх фахівців в умовах здобуття освіти як предмет соціально-психологічного дослідження. Вісник

- Львівського університету. Серія психологічні науки. 2022. Випуск 12. С. 92–99
39. Попович І. С. Розвиток та становлення особистості у вимірах соціальних очікувань. Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості: колективна монографія. Херсон: Вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2018. С. 80–106.
40. Попович І.С. Оптимізація розвитку соціально-психологічних очікувань у студентській групі: Навч.-метод. посіб. Херсон: ПАТ ХМД, 2013. 204с.
41. Радчук Г. К. Аксіопсихологія вищої школи. Тернопіль : ТНПУ, 2009. 415 с.
42. Ребуха Л. Вплив ціннісних орієнтацій на формування професійної компетентності у майбутніх фахівців – психологів. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України, 2019 Випуск 5
43. Романовський О. Г., Каблеш В. В. Ціннісні орієнтації у структурі лідерських якостей майбутніх психологів. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. Харків, 2021. С. 137-139.
44. Романюк, Л. В. (2018). Концепція становлення цінностей особистості раннього дорослого віку в соціокультурному просторі. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Психологія, 6. 71-76. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2018_6_15
45. Сагач О. Мотивація як складова професійного розвитку майбутнього вчителя. Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць. №27 (2019). Кам'янець-Подільський, 2019. С. 105-110.
46. Севаст'янова О. А. Ціннісні орієнтації особистості сучасного студента. Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2019. С.17-21.
47. Смирнова А. Взаємозв'язок образу «я», самооцінки та ціннісних орієнтацій у структурі особистості майбутніх практичних психологів.....

- 48.ТітоваТ.Є. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. Вісник післядипломної освіти: Зб.наук.праць. Вип.6 / Ред.кол.: В.В. Олійник (гол. ред.) та ін. Київ: Геопринт, 2007. С.226-234.
- 49.ТітоваТ.Є. Соціально-психологічний тренінг як засіб формування ціннісних орієнтацій студентів-психологів. Психолого-педагогічні аспекти розвитку особистості в сучасному світі: Збірник наукових праць. Полтава, 2007. С.139-142.
- 50.Титаренко Т.М. Життєві домагання і професійне становлення особистості практичного психолога. Практична психологія та соціальна робота. 2003. № 4. С. 21–23
- 51.Тюріна Т.Г., Климанська Л.Д. Вплив фахових цінностей та духовно-моральних якостей соціального працівника на особистість клієнта (інформаційно-енергетичний підхід). Духовність особистості: методологія, теорія і практика : збірник наукових праць за матеріалами X Міжнародної науково-практичної конференції «Духовнокультурне виховання особистості в умовах входження людства в Епоху Культури» в рамках міжнародного проєкту Д. Пола Шафера «Епоха Культури» (Київ, 30 травня 2019 р.); Ч. I / Гол. редактор Г.П. Шевченко. Вип. 2 (89). Сєверодонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2019. С. 205–217
- 52.Шульга В.В. Особливості формування професійно важливих якостей психологів освіти в залежності від стажу роботи. Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України. 2005. № 26. Т. 4. С.499–508
- 53.Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2009. С. 222-233.
- 54.Хохліна О.П. Особливості спрямованості особистості як детермінанта успішності соціально значущої активності студентів. Психологічні науки : проблеми і здобутки. Зб. н. статей Київс. міжн. ун-ту й Інституту

- соціальної та політичної психології НАПНУ / за ред. Татенка В.О. Вип.2 (12) Київ, 2018. С. 279-293.
- 55.Яблонська Т. М., Булатевич Н. М. Ціннісні пріоритети професійної підготовки фахівців соціономічних професій. Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції: матер. Міжнар. наук.-метод. конф. (Суми, 29-30 травня 2020 р.) / ред. колегія : В.М. Завгородня, А.М. Куліш, та ін. Суми : Сумський державний університет, 2020. С. 185-187.
- 56.Якущенко Ю. Професійна ідентичність студентів ЗВО як психологічна проблема. Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матер. VIII Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників (Суми, 16–17 квітня 2020 р.) / уклад. М. М. Набок; коректура англ. текст. Н. В. Мальованої. Суми : Сумський державний університет. С. 453-457.
- 57.Blynova, O. Ye, Popovych, I. S., Bokshan, H. I., Tsilmak, O. M., & Zavatska, N. Ye. (2019). Social and Psychological Factors of Migration Readiness of Ukrainian Students. *Revista ESPACIOS*, 40(36), 4.
- 58.Khmiliar, O., Popovych, I., Hrys, A., et al. Spatial Regulation of Personality Behavior in the Conditions of Progression of the COVID-19 Pandemic. *Revista Inclusiones*. 2020, 7(SI), P. 289-306.
<http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1760>
- 59.Frankl V.E.Man's Search for Meaning: An Introduction to Logotherapy. Boston: Beacon Press, 1959.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Методика кількісного виміру самооцінки (С. Будассі)

Мета: виявити кількісне вираження рівня самооцінки досліджуваного методом ранжування.

Необхідний матеріал: 50 слів, що характеризують окремі якості особистості, бланк чи аркуш паперу, ручка.

Список якостей

Акуратність, безпечність, вдумливість, запальність, гордість, грубість, життєрадісність, дбайливість, чарівність, заздрість, соромливість, злопам'ятність, щирість, привітність, вишуканість, примхливість, легковірність, повільність, ніжність, мрійливість, недовірливість, мстивість, наполегливість, невимушеність, сприйнятливість, нерішучість, нестриманість, образливість, обережність, чуйність, педантичність, наполегливість, рухливість, підозрілість, принциповість, поетичність, презирливість, розважливість, розв'язність, рішучість, самозабуття, стриманість, співчуття, незворушність, терпимість, боягузтво, захоплюваність, поступливість, холодність, ентузіазм.

(Список якостей С.Будассі складала вході дослідження студенти (до експерименту) на основі вибору слів із наймодальнішими значеннями. Автор припускає, що особи іншого віку, з інших груп, можливо, дали б інші риси)

Хід проведення.

Досліджуваний уважно проглядає список слів, що характеризують окремі якості особистості. На основі запропонованого списку респондент виписує в *другу колонку* таблиці 20 значущих властивостей особистості, з яких 10 описують ідеальну з точки зору досліджуваного людину (ідеал), а інші 10 - негативні, тобто ті, які ні в якому випадку не повинні бути у ідеалу (антиідеал). Позитивним моментом при цьому варіанті проведення дослідження є свобода вибору еталонних значень

Після того, як заповнена друга колонка таблиці, досліджуваний починає заповнювати *першу* колонку Х1, працюючи зі словами з другої колонки. Він

повинен описати себе так, щоб на першому місці колонки №1 стояла та якість, яка йому властива найбільше, на другому місці - властива, але менше, ніж та якість, яка записана під №1 і т.д. Під номером 20 повинна стояти та якість, яка досліджуваному властива найменше. Черговість позитивних і негативних якостей в даному випадку не враховується. Головне - максимально достовірно описати себе.

Після того, як виконаний цей етап роботи, респондент заповнює *третю колонку X2*. В ній він повинен описати свій ідеал людини, поставивши на перше місце в колонці ту якість, яка, на його думку, повинна бути виражена у ідеальній людині якнайбільше, на другому - виражена, але менше, ніж перше і т.д. Під № 20 повинна стояти та якість, якої в ідеалі практично не повинно бути. Для заповнення цієї колонки таблиці досліджуваній повинен працювати тільки зі словами з колонки №2. (Колонку №1 з описом себе досліджуваній повинен закрити листом паперу на час заповнення колонки X1).

(Рекомендованим є представлення назв рис на карточках (пронумерованих). Після відбору та ранжування (перша частина завдання – перша колонка X1) номери переписуються експериментатором разом з рангами, потім досліджуваному пропонуються інші психодіагностичні методики, а після їх завершення виконується друга частина завдання – самооцінка (третя колонка X2)

Порядкові номери цих властивостей в обох рядах приймаються за їх ранги. Різниця номерів (рангів), яка визначає місце тієї чи іншої властивості, в кожному випадку дає можливість порахувати коефіцієнт кореляції.

У *колонці №4* респондент повинен підрахувати різницю рангів (номерів) за кожною виписаною якістю. Наприклад: така властивість як «акуратності» в першій колонці стоїть на 1 ранговому місці, а в третій - на 7. d буде дорівнювати: $1-7=-6$; така якість як «чуйність» і в першій, і в третій колонці стоїть на 3 ранговому місці. В цьому випадку d буде дорівнювати: $3-3=0$; така якість як «заздрість» в першій колонці стоїть на 20 ранговому місці, а в третій - на 9. В цьому випадку d буде дорівнювати: $20-9=11$ і т.д.

У колонці № 5 потрібно підрахувати d^2 (піднесення до квадрату) за кожною якістю.

У колонці № 6 підраховується сума d^2 , тобто $\sum d^2 = d_1^2 + d_2^2 + d_3^2 + \dots + d_{20}^2$.

Методика "Ціннісні орієнтації" (М. Рокич)

Респонденту пред'явлені два списки цінностей (по 18 у кожному), або на аркушах паперу в алфавітному порядку, або на картках. У списках випробуваний присвоює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає по порядку значущості. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати. Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей.

Інструкція до тесту

"Зараз Вам буде пред'явлений набір з 18 карток з позначенням цінностей. Ваше завдання - розкласти їх по порядку значимості для Вас як принципів, якими Ви керуєтеся у Вашому житті.

Уважно вивчіть таблицю і, вибравши ту цінність, яка для Вас найбільш значима, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу за значимістю цінність і помістіть її слідом за першою. Потім виконайте те ж з усіма рештою цінностями. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце.

Розробіть не поспішаючи, вдумливо. Кінцевий результат повинен відбивати Вашу справжню позицію".

Тестовий матеріал

Список А (термінальні цінності):

1. активна діяльна життя (повнота та емоційна насиченість життя);
2. життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
3. здоров'я (фізичне і психічне);
4. цікава робота;
5. краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);
6. любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);

7. матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
8. наявність хороших і вірних друзів;
9. суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);
10. пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальне розвиток);
11. продуктивна життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
12. розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
13. розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)
14. свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)
15. щасливе сімейне життя
16. щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)
17. творчість (можливість творчої діяльності)
18. впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності):

1. акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах;
2. вихованість (гарні манери);
3. високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);
4. життєрадісність (почуття гумору);
5. старанність (дисциплінованість);
6. незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
7. непримиренність до недоліків у собі та інших;
8. освіченість (широта знань, висока загальна культура);

9. відповідальність (почуття боргу, вміння тримати своє слово);
10. раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
11. самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
12. сміливість у отстаюваннях своєї думки, поглядів;
13. тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)
14. терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани)
15. широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)
16. чесність (правдивість, щирість)
17. ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)
18. чуйність (дбайливість)

Інтерпретація результатів тесту

Аналізуючи ієрархію цінностей, слід звернути увагу на їх угруповання випробуваним у змістовні блоки по різних підставах. Так, наприклад, виділяються "конкретні" і "абстрактні" цінності, цінності професійної самореалізації й особистого життя і т. д. Інструментальні цінності можуть групуватися в етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні і конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності самоствердження і цінності прийняття інших і т. д. Це далеко не всі можливості суб'єктивного структурування системи ціннісних орієнтацій. Психолог повинен спробувати вловити індивідуальну закономірність.

Якщо не вдається виявити жодної закономірності, можна припустити несформованість у респондента системи цінностей або навіть нещирість відповідей.

Опитувальник професійної ідентичності студентів

Методика вміщує 48 запитань (текст опитувальника), алгоритм обробки даних та бланк для відповідей. Опитувальник має 7 шкал: перші п'ять – компоненти професійної ідентичності (когнітивно-рефлексивний; мотиваційно-ціннісний; проектно-поведінковий; діяльніснопрактичний; емоційно-вольовий); шоста – шкала особистісної професійної активності (ОПА); сьома – альтернативної професійної ідентичності (АПІ).

Даний опитувальник дозволить краще зрозуміти Ваші погляди, ставлення щодо професії, яку Ви зараз отримуєте. Інструкція: «Опитувальник містить ряд тверджень, які стосуються тих чи інших сторін Вашого професійного становлення за фахом, який Ви набуваєте в процесі навчання в училищі. Прочитайте уважно запропоновані твердження. По кожному з них оберіть відповідь, використовуючи наступні варіанти: «так» («+»), «ні» («-») або «важко відповісти» («?»).

1. Обрана професія відповідає моїм інтересам і прагненням.
2. Я відчуваю потребу у самореалізації за професією, яку набуваю в училищі.
3. Моя головна мета – працювати за професією або продовжити навчання у вузі за обранням фахом.
4. Я радію з того, що не помилився із вибором професії, яку зараз отримую.
5. Маю високі оцінки (бали) за результатами професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки.
6. Я – активна людина.
7. Докладу максимум зусиль, аби не працювати за професією, яку зараз отримую.
8. Мої особистісні якості відповідають вимогам майбутньої професії.
9. Обрана професія є для мене цінною, я не хочу її змінювати.
10. Мені добре зрозумілі мої плани на майбутнє, оскільки я побудував їх самостійно, спираючись на власний життєвий досвід.

11. Я отримую задоволення від процесу і результату роботи за обраним фахом.
12. У процесі навчання і практики я з легкістю виконую професійні завдання, які отримую від майстрів виробничого навчання та керівників підрозділів на підприємствах.
13. Я хочу і можу працювати за обраною спеціальністю.
14. Можу назвати іншу професію, яка більше відповідає моїм здібностям та нахилам.
15. Я володію достатнім рівнем знань з майбутньої професії.
16. Вважаю, що професія, яку я отримую, має соціальну значущість, і пишаюся цим.
17. Я добре усвідомлюю свої професійні цілі і прагну до них, тому жодні життєві проблеми не зможуть мені завадити їх досягти.
18. Відчуваю захоплення, піднесення, коли досягаю успіхів в обраній професії.
19. За будь-якої нагоди прагну ознайомитися із роботою фахівців в області моєї майбутньої професії за спеціальністю, яку зараз набуваю.
20. З власної ініціативи читаю додаткову літературу, що має відношення до майбутньої професії.
21. Маю велике бажання працювати за іншою професією.
22. Я усвідомлюю себе представником професійної спільноти (назва професії, яку набуває учень).
23. Навчаюся в даному навчальному закладі в силу певних обставин, професія ж мені малоцікава.
24. Я добре уявляю своє кар'єрне зростання за професією, яку набуваю.
25. Називаючи себе (назва професії), відчуваю позитивні емоції (гордість, радість тощо).
26. Отримані в процесі навчання знання та вміння успішно використовую під час виробничого навчання і практики.

27. У вільний від навчання час працюю за професією, яку набуваю в училищі.
28. У світі існує багато професій, які подобаються мені значно більше, ніж та, яку я отримую зараз.
29. Я добре знаю вимоги, що висуваються до фахівців моєї майбутньої професії.
30. Найважливіше для мене – продовжити роботу за своїм фахом, ніж отримати більш високу посаду, не пов'язану з моєю спеціальністю.
31. Іноді мені здається, що я сам не знаю, чого хочу від майбутнього професійного життя.
32. Моє ставлення до праці за обраною професією за час проходження навчання і практики покращилось.
33. У роботі я виявляю себе людиною діяльною, працелюбною, відповідальною.
34. Працюю над створенням свого професійного іміджу.
35. Якби в мене була можливість змінити професію, я змінив би її на іншу.
36. З легкістю можу описати портрет представника своєї професії.
37. Мої особистісні та життєві цінності співпадають з цінностями майбутньої професії та професійної спільноти.
38. Мої дії спрямовані на досягнення успіху в обраній професії.
39. В процесі оволодіння секретами професії виявляю вольові якості особистості (цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, ініціативність, організованість тощо).
40. Уважно спостерігаю за роботою професіоналів та намагаюсь їх наслідувати в процесі своєї професійної діяльності.
41. Мої захоплення та заняття у вільний час пов'язані з майбутньою професією.
42. Моя головна мета - кар'єра за іншою спеціальністю.
43. Є люди, яких я вважаю ідеалом в своїй професії і прагну бути схожим на них.

44. Я не маю чітко сформованих професійних цінностей.

45. Навіть якби я мав можливість змінити професію, я би її не змінював.

46. Для досягнення професійної мети за обраною спеціальністю я зроблю все, що в моїх силах.

47. Беру участь у конкурсах фахової майстерності.

48. В житті дотримуюсь принципу: «Успішність професійного становлення більшою мірою залежить від мене, ніж від оточення».

Обробка результатів:

Крок 1. Підраховуємо кількість балів, враховуючи, що відповідь «так» оцінюється в 2 бали, «ні» – 0 балів, «?» – 1 бал. Питання № 7, 23, 28, 31, 44 передбачають зворотній підрахунок: «так» оцінюється в 0 балів, «ні» – 2 бали, «?» – 1 бал. Отримана сума балів за питаннями №№ 1-5, 8-12, 15-19, 22-26, 29-33, 36-40, 43-47 дозволяє визначити рівень розвитку професійної ідентичності учнів за шкалою «неусвідомлена – усвідомлена», а саме:

1. Неусвідомлена (низький рівень розвитку) професійна ідентичність – від 0 до 28б.

2. Частково усвідомлена (середній рівень розвитку професійної ідентичності) — від 29 до 55 б.

3. Усвідомлена, сформована (високий рівень розвитку професійної ідентичності) – від 56 до 70 балів.

Крок 2. Визначення рівня розвитку компонентів професійної ідентичності, особистісної професійної активності, альтернативної (іншої) професійної ідентичності. Бальні оцінки за шкалами виконують допоміжну роль в інтерпретації основного показника – рівня розвитку професійної ідентичності, її компонентів.

Когнітивно-рефлексивний компонент: №№ 1,8,15, 22, 29, 36, 43.

Мотиваційно-ціннісний компонент: №№ 2, 9, 16, 23 (–), 30, 37, 44(–).

Проектно-поведінковий: №№ 3,10,17, 24, 31 (–), 38, 45.

Емоційно-вольовий: №№ 4,11,18, 25, 32, 39, 46.

Діяльнісно-практичний: №№5, 12, 19, 26, 33, 40, 47.

Особистісна професійна активність: 6, 13, 20, 27, 34, 41, 48, 49.

Альтернативна (інша) професійна ідентичність: 7 (-), 14, 21, 28 (-), 35, 42.

Сумарний показник за шкалами може змінюватися в межах від 0 до 14 балів або від 0 до 12 балів (за останньою шкалою – АП).

Таким чином, за попередніми даними, можна вважати, що для всіх шкал, крім АП, сума 11-14 балів вказує на високий рівень розвитку даного компонента професійної ідентичності та особистісної професійної активності; 6-10 балів – на середній; показники від 0 до 5 балів – на низький.

Для шкали АП, відповідно, розподіл буде наступним: 10-12 балів – високий, 5-9 – середній, 0-4 – низький рівень альтернативної професійної ідентичності.

Методика «Спрямованість особистості студента» (інтерпретація І.С.Поповича)

Мета дослідження: визначити тип спрямованості особистості студента.

Матеріали та обладнання: текстова методика «Спрямованість особистості студента», бланк для відповідей, ручка.

Процедура дослідження. Спрямованість особистості студента – сукупність стійких, відносно незалежних мотивів, що визначають поведінку і діяльність його особистості. Спрямованість особистості студента характеризується інтересами, потягами, бажаннями, ідеалами, переконаннями, властивими для студентського середовища, в яких відображається світобачення особистості студента. У спрямованості фокусується основний сенс дій і поведінки студента, мета його вчинків.

Інструкція досліджуваному. Досліджуваний, відповівши на всі запитання тестової методики, може отримати орієнтовну інформацію про особливості своєї особистості. На кожен пункт тестової методики є три можливі варіанти відповіді (а,б,с). Досліджуваному потрібно вибрати той, який найкраще висвітлює його точку зору, найцінніший для нього, або найвлучніший, що найбільше відповідає правді. Букву своєї відповіді записуйте в графі «найбільше». Тоді виберіть

відповідь, яка найменше відображає вашу точку зору, і поставте букву в графі «найменше». Переходьте до наступного запитання.

Запитання тестової методики.

1. Найбільше в житті мені приносить задоволення: а) оцінка моєї роботи; в) усвідомлення того, що робота виконана добре; с) усвідомлення того, що поряд є товариші.

2. Якби я грав у футбол, то був би: а) тренером; в) відомим гравцем; с) обраним капітаном команди.

3. Найкращими викладачами є ті, які: а) мають індивідуальний підхід до студента; в) захоплені своїм предметом і зацікавлюють присутніх; с) створюють доброзичливу атмосферу в групі.

4. Студенти оцінюють як найгірших викладачів тих, які: а) не приховують, що деякі присутні їм не симпатизують; в) викликають у всіх «дух змагання»; с) викладають свій предмет нецікаво.

5. Я радію, коли мої товариші: а) допомагають оточуючим безкорисно; в) завжди надійні; с) інтелігентні, мають багато захоплень.

6. Найкращими товаришами вважаю тих: а) з якими складаються доброзичливі взаємини; в) які можуть зробити для мене більше, ніж інші; с) на яких завжди можна покластися, довіритися.

7. Я хотів би бути схожим на тих: а) хто досягнув життєвого успіху; в) хто є закоханим в своє ремесло; с) хто є доброзичливим і відвертим.

8. Якщо б я міг обирати, то хотів би обрати: а) посаду наукового співробітника; в) посаду керівника відділу; с) посаду пілота-випробувальника.

9. Коли я був дитиною, я любив: а) гратися з товаришами; в) вирішувати всі свої справи; с) приймати похвалу.

10. Найбільше мені не подобається, коли я: а) зустрічаю перешкоди на своєму шляху; в) коли псуються взаємини з товаришами; с) коли мене критикують.

11. Основне завдання вишу повинно полягати в: а) професійній підготовці спеціалістів; в) розвитку творчих здібностей; с) спрямуванні студентів на роботу в колективах.

12. Мені не подобаються студентські групи, в яких: а) недемократична система; в) студент втрачає індивідуальність в загальній масі; с) неможливо проявити власну ініціативу.

13. Якщо б у мене було більше вільного часу, я б використав його: а) для спілкування з одногрупниками; в) на захоплення і самоосвіту; с) для відпочинку з товаришами.

14. Мені здається, що я здатен до максимальної самовіддачі, коли: а) працюю з одногрупниками, що симпатизують мені; в) виконую роботу, що мені подобається; с) мої зусилля достатньо винагороджені.

15. Я люблю, коли: а) інші цінують мене; в) відчуваю задоволення від виконаної роботи; с) приємно проводжу час з товаришами.

16. Якщо б про мене написали в газеті, я б хотів, щоб: а) висвітлили мої успіхи в навчально-професійній діяльності; в) похвалили за суспільно корисну роботу; с) повідомили, що мене часто обирають в органи студентського самоврядування.

17. Найкраще навчатися, коли викладач: а) має індивідуальний підхід до студента; в) стимулює студента до інтенсивнішої праці; с) організовує дискусійне вивчення питань предмету.

18. Немає нічого гіршого, ніж: а) приниження власної гідності; в) невдале виконання важливого завдання; с) втрата товариша.

19. Найбільше я ціную: а) особистий успіх; в) спільну роботу; с) реальні результати.

20. Дуже мало студентів, які: а) дійсно радіють виконаному завданню; в) із задоволенням працюють спільно; с) виконують завдання насправді старанно.

21. Я уникаю: а) суперечок і чварів; в) з насторогою ставлюся до новинок; с) людей, що ставлять себе вище інших.

22. Мені хотілося би: а) щоб оточуючі вважали мене своїм товаришем; в) допомагати іншим в спільній справі; с) викликати захоплення в інших.

23. Я поважаю керівництво, яке: а) вимогливе; в) користується авторитетом; с) справедливе.

24. Бажано, щоб під час навчання: а) завдання визначалися спільно; в) була можливість самостійно вирішувати проблеми; с) керівництво визнавало мої переваги.

25. Хотів би прочитати книгу: а) про мистецтво спілкування з оточуючими; в) про життя відомої, цікавої людини; с) із серії «зроби сам».

26. Якщо б у мене були розвинуті музичні здібності, то я хотів би бути: а) диригентом; в) солістом; с) композитором.

27. Вільний час з найбільшим задоволенням проводжу: а) переглядаючи детектив; в) розважаючись з товаришами; с) захопившись своїм хобі.

28. За однакового фінансового успіху для мене було б важливіше: а) прийняти участь в цікавому конкурсі; в) виграти конкурс; с) організувати конкурс і керувати ним.

29. Для мене найважливіше знати: а) що я хочу зробити; в) як досягнути мети; с) як зацікавити одногрупників для досягнення моєї мети.

30. Студент повинен поводитись так, щоб: а) інші були задоволені ним; в) виконувати перш за все своє завдання; с) не потрібно було б його докоряти за виконану роботу.

Обробка результатів. Якщо вказана в «ключі» поряд з номером буква занесена нами в рубрику «найбільше», то поставте собі 2 бали, якщо в графу «найменше» – 0 балів. Порахуйте кількість двійок і кількість нульових оцінок. Тоді від кількості двійок відніміть кількість нульових оцінок і до отриманої різниці додайте число 30.

Порівняйте свої оцінки отримані за кожну спрямованість (СС, СВ, СЗ) і визначте свою провідну спрямованість (табл.2).

Аналіз результатів. «Спрямованість на себе». Такі студенти зайняті переважно собою, нехтують одногрупниками, не кажучи про завдання, які

зобов'язані виконувати. Як правило, їх характеризує агресивність, бажання посперечатися, нерішучість, ревність, напруженість, подразливість, тривожність, консерватизм. Володіють недостатнім рівнем самоконтролю.

«Спрямованість на взаємодію». Такі студенти більше зацікавлені в спільній діяльності, але самі не здатні вносити вклад в реалізацію завдань групи. Вони, як правило, прагнуть товаришувати, приятелювати, залежні від групи, є недостатньо автономними, чекають уваги і піклування з боку оточуючих, їх поведінка не носить агресивних проявів.

«Спрямованість на завдання». Такі студенти зацікавлені виконати свою завдання якомога краще. Незважаючи на свої власні інтереси, вони будуть залюбки співпрацювати з групою, якщо це підвищить її продуктивність. У групі прагнуть відстояти свою думку, яку вважають найправильнішою для досягнення мети. Студенти, спрямовані на завдання, – самостійні і рішучі, вольові, цілеспрямовані, радикальні, не потребують допомоги збоку, агресивні, полюбляють посперечатися, володіють розвинутим інтелектом.